

І С Т И Н И

АРТУР КОНАН ДОЙЛ

БЕЗОДНЯ МАРАКОТА

 FOLIO

Істини

Arthur Conan Doyle

Безодня Маракота

«ОМІКО»

1885, 1898, 1900, 1929

Doyle A.

Безодня Маракота / A. Doyle — «ОМІКО», 1885,
1898,1900,1929 — (Істини)

«Безодня Маракота» (1927–1929) – науково-фантастичний роман відомого англійського письменника Артура Конан Дойла (1859–1930). Трійця мандрівників – професор Маракот, біолог Гідлі та механік Скенлен – на батисфері занурюються у найглибшу западину Атлантичного океану. Аж раптом велетенське чудовисько своїми жахливими клешнями перетинає трос, який сполучає батисферу із судном на поверхні океану. Опинившись на дні западини, дослідники виявляють там атлантів – нащадків тих, хто вижив після катастрофи і з допомогою дивних наукових технологій навчився жити під водою... Також до видання увійшли повісті А. Конан Дойла «Бразильський кіт», «Гра з вогнем», «Чоловік з Архангельська» та інші.

УДК 821.111

Содержание

Елаєс Б. Гопкінс	6
Чоловік із Архангельська	16
Видатний експеримент у Кайнплатці[6]	29
Кінець ознакомительного фрагмента.	37

Артур Конан Дойл

Бездня Маракота

© Є. М. Тарнавський, переклад українською, 2019

© Є. В. Вдовиченко, художнє оформлення, 2019

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2017

Елаес Б. Гопкінс

У Джекманз-Галчі його охрестили преподобним, хоча він сам ніколи не виказував законних або й ні домагань на це звання, яке, як вважали копачі, був швидше почесним титулом, присвоєним Гопкінсу за його неабиякі чесноти. До нього причепилося ще одне прізвисько – Пастор, вельми незвичне на австралійському континенті, де парафіяни розбігаються, як череда, а пастухів обмаль.

На захист Елаеса Б. Гопкінса варто сказати, що він ніде і за жодних обставин не заявляв, що має духовну освіту чи якісь інші студії, що дають йому право правити.

– Кожен із нас працює в царині, призначеній йому нашим Господом, а працюємо на когось чи на себе – це не має ніякогисінького значення, – якось зауважив він, якнайкраще догоджаючи простою мовою інстинктам мешканців Джек-манз-Галча.

Не можна заперечити той факт, що першого ж місяця після його прибуття до Джекманз-Галча у нас явно поменшало характерних для цього невеликого селища копачів зловживань міцними напоями і не менш міцними словечками. Під його впливом копачі починали тямити, що можливості нашої рідної мови не настільки обмежені, як вони гадали раніше, і точність висловлення думок нітрохи не постраждає, якщо не вдаватися до допомоги триповерхових лайок і блюзнірства.

До початку 1853 року ми, навіть не усвідомлюючи того, вельми гостро потребували духовного наставника, здатному спрямувати нас на правильний шлях. Всю колонію охопила золота лихоманка, але ніде шукачам скарбів не щастило більше, ніж у нас, і матеріальне процвітання дуже кепсько вплинуло на стан суспільної моралі.

Наше невеличке селище розкинулося за сто двадцять із гаком миль на північ від Белларата в звивистій балці, по якій протікає гірський потік, що впадає в річку Ерровсміт. Жодної інформації чи переказів про того Джекмана, чиїм ім'ям назвали це поселення, не збереглося. В описуваний проміжок часу населення Джекманз-Галча складалося приблизно з сотні дорослих чоловіків, багато з котрих знайшли тут притулок після того, як ситуація в цивілізованіших селищах стала занадто несприятливою для їхнього перебування там. Загублена в їхньому середовищі жменька добродійних громадян не дуже могла впливати на цю брутальну, свавільну голоту.

Сполучення Джекманз-Галча із зовнішнім світом не можна було назвати простим і надійним. У буші, що простягалася між нашим селищем і Белларатом, із невеликою зграєю голворізів, таких же відчайдухів, як і він сам, бешкетував грізний бушрейнджер¹ на прізвисько Джим-носач, тому подорож до Белларата була аж ніяк не безпечною. Відтак здобуті мешканцями Джекманз-Галча самородки та золотий пісок було заведено зберігати на спеціальному складі, де здобуток кожного копача складався в окрему торбу, на якій вказували ім'я власника. Обов'язки зберігача цього примітивного банку виконував чоловік із прізвиськом Вобурн, котрому всі довіряли. Коли на складі накопичувалася надмірна кількість коштовного металу, всю здобич складали в навмисно орендований фургон і відсилали до Белларата під охороною поліції та певного числа копачів, котрі по черзі виконували цю місію, а з Белларата золото регулярно переправляли до Мельбурна. Хоча ця система і викликала затримку золота у Джекманз-Галчі, що часом затягувалася на місяці – до відправки чергового фургона, але за її допомогою надійно засмучувалися злочинні наміри Джима-носача, позаяк гурт, що супроводжував золотий фургон, був занадто чисельний і не по зубах невеликій зграї бушрейнджерів. У пору, про яку йдеться, Джиму-носачу, мабуть, нічого не залишалось, ніж плюнувши на все, поки-

¹ *Бушрейнджери* – заслани в Австралію каторжани, а іноді і біднота-фермери, доведені злиднями до відчаю, котрі втекли в ліси (буші) та жили грабунком.

нути ділянку для свого розбійницького ремесла, то ж мандрівники, об'єднуючись у невеликі гурти, могли без страху користати з дороги.

Вдень у селищі панував відносний лад, оскільки більшість мешканців ломами та кайлами трошили кварцові пласти або на березі струмка промивали в лотках глину з піском. З наближенням заходу сонця ділянки шукачів скарбів тихцем порожніли, а їхні нечесані, забруднені глинистою рідиною власники неквапливо чвалали до табору, готові бозна на які витівки. Спочатку вони навідувалися на склад Вобурна, де здавали денний видобуток, точна величина якого нотувалася, як годиться, в бухгалтерську книгу, причому кожен копач залишав собі певну кількість золота на покриття вечірніх потреб. Зладнавши справи, шукачі скарбів без упину і з усією спритністю, на яку тільки й були здатні, бралися витрачати золото, що залишили собі на прожиток.

Звабленим центром вечірнього життя селища була груба дощана ляда, покладена на дві великі діжки. Цю споруду гучно називали пияцьким салуном «Британія». Огрядний бармен Нет Адамс наливав тут паскудне віскі по два шилінги за кухлик або по гінеї за пляшку, а його брат Бен виконував роль круп'є в убогій пивниці, що позаду притулилася до бару, перетвореній у гральний заклад, який щовечора бував наповнений уцент.

В Адамсів був ще один, третій брат, але його життя передчасно урвалося в результаті прикрого непорозуміння з одним із відвідувачів.

– Занадто ввічливий він був, – проникливо зауважив його брат Нетеніел на похороні, – а такі люди не затримуються на цьому світі. Скільки разів я йому казав: «Якщо вже вирішив сперечатися з незнайомим відвідувачем про оплату за пінту пива, спершу хапай зброю, і лише тоді починай сперечатися, а якщо побачиш, що той готовий сягнути по свій револьвер, обов'язково стріляй першим». Але брат був занадто делікатний – спершу починав сперечатися, а вже потім хапався за зброю, хоча цілком міг би взяти відвідувача на цівку ще до того, як з'ясовувати з ним стосунки.

Шляхетна ввічливість покійного обернулася збитками для братів Адамсів, котрі, відчуваючи після загибелі Нілла гостру нестачу робочих рук, були змушені прийняти до спілки людину збоку, що неминуче призвело до значного скорочення прибутків їхнього сімейного концерну.

Нік Адамс тримав придорожню корчму в Джекманз-Галчі ще до того, як там знайшли золото, і на цій підставі міг претендувати на звання найстарішого мешканця селища. Власники придорожніх шинків – вельми своєрідний тип людей, тому цікаво, нехай навіть ціною відступів від безпосередньої теми розповіді, простежити, яким чином вони примудрялися назбирати значний капітал на сільських дорогах, де навіть подорожні – рідкість.

Мешканці внутрішніх районів Австралії, іншими словами – погоничі волів, пастухи й інші трударі на овечих пасовищах, зазвичай укладають угоду, згідно з якою погоджуються працювати на господаря впродовж року, а то і двох чи трьох років за конкретну кількість фунтів стерлінгів і певний харч. Алкоголь у таких угодах ніколи не згадується, і працівники протягом усього терміну роботи хоч-не-хоч, але дотримуються обітниць тверезості. Гроші їм виплачують усією сумою після закінчення дії угоди.

Настає день виплати заробленого. Джиммі, робітник на скотарській фермі, заходить сутулячись до офісу господаря з брилем із пальмового листа в руці.

– Доброго ранку, пане, – каже Джиммі. – Оце вже моя година начебто настала. Я, мабуть, отримаю від вас чек та й поїду до міста.

– А потім повернешся, Джиммі?

– Ясна річ, повернуся. Може, тижнів через три, або й через місяць. Треба купити якусь одяжину, та й кляті чоботи майже зовсім розвалилися.

– Скільки, Джиммі? – питає господар, взявшись за перо.

– Шістдесят фунтів, як домовлялися, – відповідає в задумі Джиммі. – І пригадуєте, пане, коли плямистий бугай вирвався із загороди, ви пообіцяли мені два фунти, і ще один – за купання овець. І ще фунт я заробив, коли вівці Міллара перемішалися з нашими. . .

Джиммі ще якийсь час продовжує перелічувати: пастухи рідко коли вміють писати, але пам'ять мають добру. Господар виписує і вручає йому чек.

– Не зловживай міцним, Джиммі, – щиро радить він.

– Не турбуйтеся, пане, – Джиммі ховає чек у шкіряний кисет, і не минає години, як він уже неквапливо їде на довгоногій своїй шкапині до міста, до якого сто з гаком миль.

Упродовж дня він має оминати шість або вісім зі згаданих уже придорожніх шинків, але з власного досвіду знає, що порушувати тривале утримання від міцних напоїв не можна в жодному разі, позаяк алкоголь, від якого він добряче вже відвик, негайно справить нищівний вплив на його розум. Джиммі розважливо хитає головою, зважуючи, що ні за жодні скарби не візьме до писка й краплі міцного, доки не вирішить усі свої справи в місті. Єдиний для нього спосіб реально здійснити своє рішення – уникати спокуси. Пам'ятаючи про те, що за півмилі стоїть перша придорожня корчма, Джиммі пускає свого коня лісовою стежкою, що оминає небезпечне місце.

Озброєний рішучістю дотримати дану собі обітницю, він їде вузькою стежиною й уже подумки вітає себе з тим, що уникнув небезпеки, аж раптом помічає засмаглого чорнобородого чоловіка, котрий ледаче притулився до стовбура дерева. Це не хто інший, як корчмар, котрий здалеку помітив обхідний маневр пастуха і встиг навпрошки крізь зарості вийти до стежки, щоб перехопити потенційного клієнта.

– Привіт, Джиммі! – гукає він вершнику, котрий порівнявся з ним.

– Вітаю, друже, вітаю!

– Далеко прямуєш?

– До міста, – відповідає сповнений гідності Джиммі.

– Невже? Ну що ж, бажаю тобі там повеселитися, як слід. Може, зайдімо до мене пере-хилити скляночку за удачу?

– Ні, – каже Джиммі, – я не хочу пити.

– Одну скляночку.

– Кажу, що не хочу, – сердито огризається пастух.

– Гарзд, не треба сердитись! Мені загалом байдуже, хочеш ти пити чи ні. Бувай здоровий.

– І тобі всіляких гарздів, – прощається Джиммі, але не встигає відїхати і на двадцять кроків, як чує поклик шинкаря, котрий спонукає його зупинитися.

– Послухай, Джиммі, – каже корчмар, застаючи мандрівника зненацька. – Буду тобі дуже зобов'язаний, якщо виконаєш у місті одне моє прохання.

– Яке саме?

– Мені треба, Джиммі, послати листа. Це дуже важливе послання, тому не можу довірити його першому-ліпшому. Тебе я знаю, й, якщо візьмешся доправити його, мені просто камінь із серця звалиться.

– Давай листа, – лаконічно погоджується Джиммі.

– Не маю його при собі, залишився у хаті. Ходімо зі мною. Це зовсім близько, чверті милі навіть не буде.

Джиммі неохоче погоджується. Коли вони досягають хижі-розвалюхи, шинкар запрошує пастуха спішитися та зайти досередини.

– Давай сюди листа, – наполягає Джиммі.

– Розумієш, я його ще не до кінця дописав, але миттю закінчу, а ти наразі присядь на хвильку.

Так пастуха заманили в пастку. Нарешті лист готовий і вручений.

– Ну, а тепер, Джиммі, – каже корчмар, – хильни на коня моїм коштом.

– Жодної краплі, – відпирається Джиммі.

– То он воно як! – ображається шинкар. – Ти збіса гордий і не бажаєш випити з таким, як я! Якщо так, то давай листа назад. Хай йому грець, якщо прийму послугу від людини, котра гидує випити зі мною!

– Ну, гаразд, не сердься, – знічується Джиммі. – Згода, налиј скляночку й я поїду.

Шинкар вручає пастуху олов'яний кухоль, до половини наповнений нерозбавленим ромом. Як тільки Джиммі відчув знайомий запах, до нього повертається бажання хильнути, і він одним ковтком висушує посудину. В його очах з'являється блиск, а на щоках – рум'янець. Корчмар пильно споглядає на відвідувача.

– Можеш тепер їхати, Джиммі, – дозволяє він.

– Тихо, друже, спокійно, – відповідає на це пастух. – Я анітрохи не гірший за тебе. Якщо вже ти пригощаєш, можу й я пригостити.

Кухлик знову повний, а очі Джиммі починають блистити ще яскравіше.

– Ну, а тепер, Джиммі, по останній за добробут цієї оселі, – закликає шинкар. – І тобі час їхати.

Пастух утретє випиває оковиту, і з цим третім ковтком у нього зникають будь-які застереження й усі добрі наміри.

– Послухай, – каже він трохи хрипким голосом, висмикуючи чек із кисета, – візьми ось це, друже, і будеш запрошувати всіх на дорозі випити за моє здоров'я, хто скільки забажає. Скажеш їм, коли все буде потрачено.

І Джиммі, розлучившись із думкою дістатися колись міста, впродовж трьох-чотирьох тижнів валяється в корчмі, п'яний, як чіп, і доводячи до аналогічної кондиції будь-якого подорожного, котрому довелося опинитися в цих краях. Але ось приходить ранок, коли шинкар оголошує:

– Гроші скінчилися, Джиммі, тобі час знову вирушати на заробітки.

Після чого пастух, аби протверезіти, обливається льодяною водою, вішає за спину ковдру з казанком, сідає на коня і вирушає на пасовище, де його чекає черговий рік тверезості, що закінчується місяцем пиятики.

Все це, хоча і типове для безтурботного способу життя австралійців, не має прямого стосунку до цієї оповідки, а тому повернімося до нашої Аркадії². Склад населення Джекманз-Галча дуже рідко змінювався через приплив зі сторони; шукачі щастя, котрі прибували до нас у часи, про які тут згадується, виявлялися, мабуть, навіть ще лютішими та брутальнішими, ніж місцеві. Особливим норовом вирізнялися Філліпс і Моул – двійко запеклих гультяїв, котрі приїхали сюди одного чудового дня і застовпили ділянку на березі струмка. Витонченістю, злостивістю, блюзнірствами, нахабством у мові та вчинках, своїм зухвалим нехтуванням буквально всіх норм суспільної поведінки вони могли перевершити будь-кого з давніх мешканців Джекманз-Галча. Філліпс і Моул стверджували, що буцімто перебралися сюди з Бендіго, в зв'язку з чим дехто з нас стали схилитися до думки, що, мабуть, не зле б Джиму-носачу знову з'явитися в наших краях і перекрити до Джекманз-Галча дорогу таким гульгіпакам, як ці двоє.

Після їхнього прибуття атмосфера щоденних збіговиськ у салуні «Британія» та в гральному кублі, що тулиться до нього з тилу, стала ще розгульнішою, ніж раніше. Запеклі суперечки, які часто закінчувалися кривавими бійками, перетворилися в звичне явище. Наймиролюбніше налаштовані завсідники салуну почали всерйоз задумуватися про те, що непогано було б лінчувати цих двох прибульців, котрі стали основними призвідниками порушень громадського спокою.

² Аркадія – гірська область на півдні Греції, оспівана поетами як щаслива країна з патріархальними, простими звичаями пастухів і пастушок.

Такою була невесела ситуація в таборі, коли в ньому, накульгуючи, з'явився наш евангеліст Елаес Б. Гопкінс, запилюжений, із натрудженими від довгого шляху ногами, з лопатою, закинутою за спиною, і Біблією в кишені молескінової³ маринарки.

Цей чоловік був настільки непримітний, що спершу на його присутність мало хто з нас звернув увагу. Він поводився скромно, тихо, його обличчя вирізнялося блідістю, а статура – хирлявістю. Гладенько виголене підборіддя, однак, свідчило про твердість духу, а широко вибалушені голубі очі підказували про розум їхнього власника, тому навіть коротке знайомство виказувало в ньому особистість із сильним характером. Прибулець спорудив собі крихітну халупу та застовпив ділянку, розташовану неподалік від розробки, на якій раніше влаштувалися Філліпс і Моул. Його вибір порушував практично всі правила гірничої справи, він був показово безглуздий і відразу ж створив новоприбулому репутацію зеленого новака. Щоранку, розходячись по своїх ділянках, ми з жалем спостерігали за неймовірною ретельністю, з якою той копав і довбав землю без найменшого, як ми точно знали, шансу на успіх. Бувало, що помітивши перехожих, він зупинявся на хвилю, щоб обтерти ситцевою у горошок хустинкою своє бліде обличчя, гучно та душевно побажати нам доброго ранку, після чого відновлював роботу з подвоєною енергією. Тишком-нишком у нас з'явилася звичка доброзичливо питати про те, якими є його успіхи в пошуках золота.

– Поки що не знайшов його, хлопці, – привітно відгукувався той, спираючись на заступ, – але корінна порода залягає десь уже недалеко, і, мабуть, не сьогодні, то завтра таки натраплю на жилу.

День у день він із незмінно бадьорою впевненістю давав нам одну і ту саму відповідь.

Невдовзі Гопкінс став потроху проявляти, з якого тіста він зіплений. Одного вечора в пияцькому салуні панувала напрочуд розгульна атмосфера. Вдень у копальні знайшли грубу жилу, і щасливий шукач золота щедро пригощав випивкою всіх без розбору, тому три чверті населення Джекманз-Галча напилися до чортиків. Захмелілі безцільно товклися або валялися біля шинквасу, блюзнірствували, лементували, танцювали або знічев'я стріляли в повітря зі своїх револьверів. З грального закладу долинали аналогічні звуки. Тон задавали Моул, Філліпс та їхні поплічники, про порядок і пристойність забули цілком.

Серед усіх цих вибриків, лайки та п'яного лихослів'я люди раптом почали розрізняти якийсь неясний монотонний звук, який, здавалося, був фоном для всіх інших звуків і робився явним при будь-якому затишші в п'яному гаморі. Поступово один по одному присутні стали замовкати, дослухаючись, поки нарешті гамір не стих остаточно, і погляди публіки зосередилися в тому напрямку, звідки чувся неголосний потік слів. Там верхи на діжці сидів останній прибулець Джекманз-Галчу, Елаес Б. Гопкінс, зі щирою усмішкою на рішучому обличчі та розгорнутою Біблією в руці. Він уголос читав обраний ним навімання уривок – з «Апокаліпсису», якщо пам'ять мені не зраджує. Текст був цілком випадковим і не мав ні найменшого стосунку до подій у шинку, але Гопкінс старанно, з побожним виглядом бубонів слова, легко помахуючи вільною рукою в такт фраз, які промовляв.

Цю витівку зустрінули загальним реготом та оплесками. Шукачі золота зі схвальним гомоном скупчилися навколо діжки, вважаючи, що стали свідками якогось хитрющого розіграшу і що ось-ось їх пригощать чимось на кшталт пародійної проповіді або жартівливого повчання.

Читець, однак, скінчив розділ і безтурботно перейшов до читання іншого, а покінчивши з ним, взявся за наступний. Тут пияки дійшли спільної думки, що жарт дещо затягнувся. Коли ж Гопкінс почав новий розділ, вони ще більше переконалися у своїй правоті. З усіх боків хором зазвучали грізні вигуки, що закликали заткнути читцю пельку або скинути його з діжки. Незважаючи на всі паплюження й образи, Елаес Б. Гопкінс наполегливо продовжував уголос

³ *Молескін* – груба бавовняна тканина, іноді з начосом, зазвичай темного кольору.

читати «Апокаліпсис», як і раніше, зберігаючи незворушний і задоволений вигляд, ніби гвалт, що здійснювався навколо нього, був йому приємнішим за овації. Незабаром об діжку гулко вдарився кинутий кимось чобіт, за ним другий, наступний пролетів біля самої голови новоявленого пастора, але тут у події втрутилися найгречніші копачі, котрі піднялися на захист миру і ладу. До них, як це не дивно, приєдналися згадувані вже Моул і Філліпс, котрі встали на бік субтильного читця Святого Письма.

– Гопкінс – друзяка що треба, – пояснив цей крок Філліпс, своєю громіздкою поstattтю в червоній сорочці затулив від натовпу об'єкт загального гніву. – Він людина іншого, ніж ми, складу, проте не заважає нам залишатися при своїх думках і висловлювати їх, сидючи на діжці або деінде, коли вже так хочеться, тому негоже кидатися чобітьми там, де можна обійтися словами. Якщо цього дивака хтось хоча б пальцем зачепить, ми з Біллом вступимося і кривдник отримає йому належне.

Ораторське мистецтво Філліпса придушило найактивніші ознаки невдоволення юрби, і прихильники безладу спробували було відновити покинуту пиятику, ігноруючи потік Святого Письма, що лився на них, але безуспішно. Ті із завсідників, котрі були п'янішими за інших, поснули під монотонне бурмотіння євангеліста, інші, кидаючи похмурі погляди на читця, котрий продовжував, ніби нічого не сталося, сидіти на діжці, вирішили розійтися по своїх домівках. Опинившись наодинці з найдоброчеснішими представниками публіки, Гопкінс затраснув книжку, педантично позначивши олівцем те місце, на якому зупинився, і зліз із бочки.

– Завтра ввечері, хлопці, – неголосно оголосив він, – я відновлю читання з дев'ятого вірша п'ятнадцятого розділу «Апокаліпсису».

І, не звертаючи уваги на наші вітання, вийшов із виглядом людини, котра виконала свій священний обов'язок.

Це попередження, як виявилось, не було порожньою погрозою. Наступного вечора, тільки-но в пияцькому салуні стала збиратися юрба, він знову опинився на діжці і з колишньою рішучістю взявся читати Біблію – монотонно, запинаючись, ковтаючи цілі речення, насилу перебираючись від одного розділу до наступного. Сміх, погрози, глузування, інші кпини, за винятком прямого насильства, використовували з метою зупинити набриду, але все виявилось однаково безрезультатним.

Невдовзі ми помітили в його діях певну методу. Поки панувала тиша або балачки мали безневинний характер, Гопкінс мовчав. Та варто було пролунати одному-єдиному блюзнірству, як читання Біблії поновлювалося приблизно на чверть години, потім припинялося, але при найменшій провокації у вигляді лайки або невідповідної згадки імені Господа Гопкінс брався читати знову. Весь другий вечір він читав майже без угаву, оскільки мова, якою користувалася його опозиція, все ще залишалася непристойною, хоча вже і не такою мірою, як напередодні.

Свою кампанію Елаес Б. Гопкінс провадив довше, ніж місяць. Так і сидів кожного божого вечора з розгорнутою книжкою на колінах, із найменшого приводу починаючи свою роботу, наче музична шкатулка від дотику до пружинки. Монотонне бурмотіння проповідника стало нестерпним, уникнути його можна було, лише погодившись дотримуватися кодексу поведінки, запропонованого новоявленим пастором. На хронічне лихослів'я товариство стало споглядати з осудом, бо покарання за їхні гріхи падало на всіх. Наприкінці другого тижня читець здебільшого мовчав, а до початку наступного місяця його пост перетворився в синекуру⁴.

Ніколи раніше реформація мораллю не відбувалася так хутко і настільки дієво. Свої принципи наш пастор впроваджував і в буденне життя. Не раз траплялося, що, почувши необережне слово, вимовлене в серцях кимось із копачів, пастор із Біблією в руках кидався до порушника і, видершись на купу червоної глини, що підіймається над ділянкою того, хто згрішив, бубонів від першої літери до останньої все генеалогічне дерево від початку Старого Запо-

⁴ *Синекура* – прибуткова церковна посада, не пов'язана з певними обов'язками.

віту, причому робилося це з таким серйозним і поважним виглядом, немов цитата мала прямий стосунок до цієї ситуації.

Згодом лайка стало у нас рідкістю, пияцтво також змарніло. Випадкові подорожні, потрапляючи транзитом до Джекманз-Галча, дуже дивувалися нашому благочестю, чутки про яке долинули аж до самого Белларата, породжуючи там розмаїті версії.

Деякі риси, властиві нашому євангелісту, якнайкраще сприяли успіху справи, якій він себе присвятив. Людина цілком безгрішна не змогла б знайти для своєї мети кращого ґрунту з оточуючими та завоювати симпатії своєї пастви. Пізнавши Елаеса Б. Гопкінса ближче, ми виявили, що, незважаючи на свою добродішність, у ньому часом визирала закваска старого грішника, з чого випливало, що колишні шляхи нашого пастора не завжди розходилися зі стежками ганджу. Наприклад, він не був непитушим; навпаки, напої собі пастор обирав із великим знанням справи, а склянку перекидав у горлянку звичним жестом. Він майстерно грав у покер, а в «юкер до останніх штанів» його майже нікому не вдавалося здолати. У компанії з колишніми баламутами Філіпсом і Моулом він міг, бувало, грати по кілька годин поспіль у цілковитій гармонії, якщо тільки невдалий розклад карт не спровокує лайку у котрогось його нестриманого партнера. На перший випадок на обличчі пастора виникала ображена посмішка, і він звертав на винного свій докірливий погляд. При повторному порушенні пастор брався за Біблію, і на цей вечір грі наставав край.

Ми переконалися і в тому, що він чудово володіє зброєю; якимось, коли ми, вийшовши з бару Адамсів, практикувалися в стрілянині по порожній пляшці з-під бренді, пастор узяв в одного з нас револьвер і влупив кулю в саму серединку пляшки з відстані двадцяти чотирьох кроків.

І взагалі, за що б він, крім видобутку золота, не брався, майже все виходило у нього так, що аж любо було дивитися; та копач із нього був чи на найнікудишній у всій Австралії. Полотняна торба з його прізвищем, виведеним друкованими літерами, пилюжилася жалісним видом на полиці на складі Вобурна; до неї ніхто не торкався, і вона залишалася порожньою, тоді як торби інших шукачів скарбів щодня поповнювалися, і багато з них набували солідної округлості форм, бо тижні збігали один за одним і час відправки золотого фургона був уже на носі. За нашими підрахунками, на складі накопичилася небувала кількість золота, якої раніше ніколи не конвоювали за один раз.

Хоча Елаес Б. Гопкінс, вочевидь, по-своєму тихо радів чудовій зміні, яку він ініціював у нашому таборі, його задоволення не було достатньо глибоким і гармонійним. Для повноти щастя йому чогось бракувало, й одного чудового вечора він відкрив нам свою душу.

– На наш табір, хлопці, зійшла б благодать, – сказав він, – якби ми мали по неділях організовану хоча б якусь церковну службу. Ми ніяк не святкуємо недільного дня, хіба що більше, ніж у будні, п'ємо віскі та граємо в карти. Продовжувати так далі – означає спокушати провидіння.

– Але у нас немає священика, – заперечив хтось із натовпу.

– Мовчав би, дурню, – загарчав на того сусід. – Хіба ти не бачиш серед нас людину, котра вартує двох священиків? Та з нього священні тексти вихлюпуються, як глина з твого лотка. Чого тобі ще треба?

– У нас немає храму, – не вгамовувався перший.

– Службу можна провадити і просто неба, – запропонував ще хтось.

– Або на складі Вобурна, – підхопили в юрбі.

– Або в салуні Адамса.

Останню пропозицію зустріли гулом схвалення, з чого випливало, що більшість схильна вважати салун найбільш годящим місцем.

Салун Адамса був доволі солідною дерев'яною спорудою, до якої з тильного боку тулився бар; салун використовували частково як гральний заклад, а частково як склад для зберігання

запасів алкоголю, його збудували з міцних, грубо тесаних колод, бо його власник у колишні, ще не освячені благодаттю часи справедливо вважав, що такі речі, як діжки з бренді та ромом, у Джекманз-Галчі будуть ціліші під надійним замком. У кожному кінці цієї будови були передбачені міцні двері, і коли із салуну винесли стіл та інші меблі, він виявився достатньо просторим, щоб вмістити все населення Джекманз-Галча. Діжки з алкоголем господарі склали в одному кінці салуну таким чином, що вийшло щось на кшталт кафедри проповідника.

Спочатку всі ці приготування не спричинили особливого ентузіазму мешканців Джекманз-Галча, але коли стало відомо, що Елаес Б. Гопкінс після закінчення служби планує звернутися до публіки з проповіддю, інтерес населення до майбутньої події помітно зріс. Справжня промова була для всіх шукачів золота справою незвичайною, а проповідь, прочитана своїм власним пастором, здавалася незвичайною подвійно. Поширилися чутки, що ця проповідь буде присмачена прикладами з місцевого життя, а її мораль оживлена нападками на адресу певних осіб. Люди стали хвилюватися, що не зможуть потрапити на службу, і до братів Адамсів стали надходити численні заявки з проханням забронювати місця. Лише після переконливих запевнень у тому, що місць із надлишком вистачить на всіх, табір вгамувався і копачі стали спокійно чекати майбутньої церемонії.

Місткість салуну була дуже доречною, оскільки збори того пам'ятного недільного ранку виявилися наймасовішими за всю історію Джекманз-Галча. Спочатку навіть вирішили, що зібралися всі без винятку мешканці селища, але пізніше з'ясувалося, що це не зовсім так. Моул і Філіпс, виявляється, напередодні подалися в гори на розвідку золотоносних ділянок і досі не повернулися, а Вобурн, хранитель золота, не наважився залишити свій пост. Його піклуванню довірили небувало велику кількість коштовного металу, і він залишився на складі, вважаючи, що його відповідальність занадто велика, щоб манкірувати своїми обов'язками.

За винятком цих трьох усі інші мешканці Джекманз-Галча в чистих червоних сорочках і з іншими відповідними до нагоди доповненнями до своїх гарнітурів статечно рухалися безладними групами глинистою доріжкою, протоптаною до салуну.

Усередині цього приміщення наспіх розставили стругані лави, а біля дверей стояв «пастор», зустрічаючи всіх щирою посмішкою.

– Доброго ранку, хлопці, – вітав він кожен гурт, що підходив. – Заходьте, заходьте. Ви не пошкодуєте, що сьогодні прийшли сюди. Револьвери складайте он у ту діжку біля входу; заберете їх потім, коли все скінчиться; в мирний храм негоже входити зі зброєю.

Його прохання слухняно виконували, і ще до того, як останній парафіянин зайшов до салуну, в бочці-арсеналі утворилася небувала колекція холодної та вогнепальної зброї. Коли вже всі зібралися, двері салуну зачинилися і почалася служба – перша й остання у Джекманз-Галчі.

Погода стояла спекотна, повітря в салуні було сперте, але копачі слухали з гідною увагою. У цій ситуації був елемент новизни, який завжди вабить. Одні були присутні на церковній службі вперше в житті, іншим вона нагадувала іншу країну й інші часи. Якщо не брати до уваги схильності непосвячених наприкінці певних молитов аплодувати на знак схвалення висловлених думок, жодна з церковних громад не могла поводитися пристойніше, ніж наша. Коли, однак, Елаес Б. Гопкінс, зиркаючи на нас із висоти діжкової трибуни, почав свою проповідь, у салуні почувся гул голосів заінтригованої публіки.

На честь урочистої події Гопкінс одягнувся з особливою ретельністю. На ньому були молескінові штани й оксамитова блуза, перехоплена паском із китайського шовку, в лівій руці він тримав бриля з пальмового листя. Свою промову почав тихим голосом, часто, як було зазначено, глипаючи в невеликий отвір, що заміняв вікно в салуні та розташований над головами сидячої внизу публіки.

– Я показав вам шлях істинний, – заявив проповідник у своєму зверненні. – З моєю допомогою ви тепер потрапили в належну колію і не вибиваєтесь із неї.

Після цих слів він упродовж кількох секунд дуже пильно витріщався у вікно.

– Ви пізнали тверезість і працьовитість, які завжди допоможуть вам відшкодувати будь-які втрати, які тільки й випадуть на вашу долю. Гадаю, що жоден із вас не забуде мого перебування в цьому таборі.

Промовець зробив паузу, і в тихому літньому повітрі прозвучали три револьверні постріли.

– Сидіти сумирно, дідко би вас вхопив! – заgrimів голос нашого проповідника, в той час, як збуджена пострілами публіка було схопилася на ноги. – Хто рушить із місця, тому куля в лоб! Двері замкнені ззовні, і вам не вибратися звідси. Сядьте на місця, тупі святенники! На місце, собаки, інакше стріляю!

У подиві та страху ми знову опустилися на свої місця, тупо вирячивши очі на нашого пастора й один на одного. Елаєс Б. Гопкінс, обличчя і навіть постава якого, здавалося, зазнали різкої метаморфози, люто лупав на нас очима з висоти своєї домінуючої позиції, а на його обличчі грала презирлива посмішка.

– Ваші життя тепер у моїх руках, – заявив він, і тільки тут ми побачили, що в руці пастор тримає великий револьвер, а руків'я ще одного стирчить у нього з-за пояса. – Я озброєний, а ви ні. Якщо хто із вас ворухнеться або озветься, негайно ж загине. Сидіть сумирно, й я вас не чіпатиму. Маєте просидіти тут годину. Ох, ви, бовдури, – презирливе шипіння, з яким він вимовив ці слова, звучало потім у наших вухах не один день, – ви, мабуть, навіть не підозрюєте, хто вас так надурив. Хто кілька місяців клеїв із себе пастора та святенника? Джим-носач, мавпи! А Філіпс і Моул – двоє моїх вірних помічників. Тепер вони з вашим золотом подалися далеко в гори. Гей! Припини! – останні слова були адресовані одному неспокійному копачеві, котрий миттю принишк під лютим поглядом бушрейнджера і цівкою його револьвера.

– За годину вони будуть недоступні для будь-якої погоні, і моя вам порада – не погіршуйте свого становища і не переслідуйте нас, інакше можете втратити щось цінніше за гроші. Мій кінь прив'язаний за дверима позад мене. Коли настане час, я звідси вийду, замкну вас зовні і тільки мене й бачили. Після цього вилазьте, хто як зуміє. Мені більше нічого вам сказати, хіба те, що ви – найбільше стадо баранів, які носять штани.

Наступних довгих шістдесят хвилин нам цілком вистачило, щоб подумки погодитися з такою відвертою про нас думкою; ми залишалися безсилі перед рішучим і відчайдушним бушрейнджером. Звісно, якби ми всі гуртом накинулися на нього, то зуміли б його здолати ціною життя вісьмох чи десятих із нас. Але як організувати такий штурм, не маючи можливості спілкуватися? Та й хто б наважився розпочати атаку, не будучи впевнений, що його підтримають інші? Нам нічого не зоставалося, як скоритися.

Здавалося, що минуло тричі по годині, перш ніж бушрейнджер нарешті клацнув накривкою свого годинника, зліз із діжки, підійшов до дверей, не опускаючи револьвера, і шпарко вислизнув із салуну. Ми почули скрегіт іржавого замка і тупіт копит коня, що чвалом виносив бушрейнджера з Джекманз-Галча.

Я вже казав, що впродовж останніх кількох тижнів лайка дуже рідко звучала в нашому таборі. За півгодини ми надолужили згаяне: такого добірного та чуттєвого лихослів'я я в житті не чув. Коли нарешті нам вдалося вибити двері, бушрейнджерів із їхньою здобиччю і слід вистиг; нікому з нас більше не випало побачити ні самих злодіїв, ні викраденого ними золота.

Бідолаха Вобурн, котрий зберіг вірність своєму обов'язку, лежав із простреленою головою на порозі спустошеного складу. Лиходії Моул і Філіпс спустилися в табір одразу ж після того, як нас заманили в пастку; убивши охоронця, вони склали здобич до невеликого візка і спокійнісінько подалися в якусь надійну криївку у горах, де до них пізніше приєднався їхній хитрий ватажок.

Джекманз-Галч оговтався від цього удару. Зараз це цвітуче містечко. Однак проповідники й інші духовні реформатори не користуються тут популярністю, так само байдужі тут і

високі моральні якості. Кажуть, що нещодавно було проведене судове розслідування дій одного невинного незнайомця, котрий мав необережність заявити, що в такому великому містечку непогано було б мати якусь церковну службу.

Сліди, залишені в пам'яті мешканців Джекманз-Галча одним-єдиним їхнім пастором, ще занадто свіжі, і, перш, ніж вони зглядяться, мине чимало довгих років.

Чоловік із Архангельська

На четвертий день березня 1867 року, коли мені вже йшов двадцять п'ятий рік, я під впливом тривалих переживань і хвилювань записав до свого щоденника такі рядки:

«Сонячна система, серед інших незліченних великих систем, що здійснюють у мовчазному просторі свій вічний шлях до сузір'я Геркулеса. Без упину та безгучно обертаються і кружляють в одвічній порожнечі гігантські кулі, з яких вона складається. У цій системі однією з найменших і незначних куль є скупчення твердих і рідких частинок, яке ми називаємо Землею. Обертаючись, вона мчить вперед, як мчала до мого народження й як буде линути після моєї смерті, кружляючи в таємниці, що невідомо звідки прибула та невідомо куди втікає. На поверхні цієї рухомої маси метушаться незліченні мікроскопічні істоти, й одна з них – я, Джон Мак-Вітті, беспорядний, безсилий, котрий без конкретної мети вештається в просторі. Проте наше життя таке, що я змушений віддавати праці всі свої слабкі сили та проблiski розуму, щоб отримувати за це певні металеві кружальця, купувати на них хімічні елементи для живлення моїх тканин, що постійно руйнуються, і мати над головою дах для захисту від негоди. Тому у мене не залишається часу для роздумів над світовими питаннями, з якими мені доводиться стикатися на кожному кроці. Але при всій своїй незначності інколи я все ще спроможний почуватися до певної міри щасливим, а іноді навіть, як це не дивно, насолоджуватися усвідомленням значущості власної персони».

Як було сказано вище, я записав ці рядки до свого щоденника, і в них знайшли віддзеркалення думки, які не були викликані хвилинними, нетривкими емоціями, а постійно володіли мною і глибоко вкоренилися в мою свідомість.

Але ось помер мій дядько – Мак-Вітті з Гленкерна, той самий, котрий свого часу головував у різних комітетах у Палаті громад. Він розділив своє величезне багатство між численними племінниками, й у мене з'явилося достатньо коштів, щоб без нужди прожити дні, що мені залишилися. Водночас я став власником сумнівної та безплідної піщаної смуги на узбережжі Кейтнесса, яку, як мені здається, старий подарував мені жартома, адже мав похмуре почуття гумору. Я працював тоді адвокатом в одному з містечок середньої Англії. Тепер же міг здійснити свої сподівання і, відкинувши всі нікчемні, ниці прагнення, присвятити себе величній меті пізнання таємниць природи.

Мій від'їзд із містечка, де я жив, дещо прискорила та обставина, що я мало не вбив у сварці людину. Я маю запальний характер і в гніві не тямлю себе. Проти мене не порушили судового переслідування, але газети гавкали на мою адресу, а люди зиркали на мене при зустрічі з-під лоба. Скінчилося тим, що я прокляв їх разом із їхнім огидним, зацофаним містечком і подався в свій північний маєток, де сподівався знайти спокій і відповідну атмосферу для наукових занять і вдумливих роздумів. Перед від'їздом я взяв зі свого капіталу децищу грошей, і це дозволило мені прихопити з собою прекрасну збірку найсучасніших філософських праць, а також інструменти, хімікати й інші речі, які могли мені знадобитися на самоті.

Успадкована мною ділянка була вузькою, переважно піщаною смугою, що тягнулася протягом двох із гаком миль уздовж узбережжя затоки Менсі та Кейтнесса. На цій ділянці стояв старий будинок із сірого каменю, причому ніхто не міг мені сказати, коли і для чого його тут збудували. Я відремонтував оселю та зробив її цілком придатним житлом для людини з такими

невибагливими потребами, як мої. Одна з кімнат слугувала мені лабораторією, друга вітальнею, а в третій, яка перебувала під самим дахом, я повісив гамак, в якому спав. У будинку було ще три покої, але я наразі ними не користувався і віддав один із них старій, котра вела мою господарку. На багато миль навколо не було інших людей, крім двох простих рибальських родин – Янгів і Мак-Леодів, котрі проживали по той бік мису Фергус. Перед будинком стелилася величезна бухта, а позад неї височіли два довгих оголених пагорби, над якими віддалік виднілися інші, ще вищі. Між горбами лежала вузька долина, і коли вітер дув із суходолу, то пролітав із похмурим свистом, гойдав гілки під вікнами моєї мансарди та шепотів із ними про щось сумне.

Я не люблю людей. Заради справедливості зазначу, що вони, здебільшого, мене також не люблять. Я ненавиджу їхнє підле плазування, їхні умовності, їхні хитрощі, їхні напівправди та неправди. Їх ображає моя різка відвертість, моя байдужість до їхніх громадських звичок, мій протест проти будь-якого насильства. Сидячи в своєму відокремленому кабінеті в Менсі, серед книг і хімікатів, я міг залишатися бездіяльним і щасливим, осторонь від галасливої юрби з її політикою, винаходами та балаканиною. Втім, не зовсім бездіяльним: у своїй маленькій норі я працював і досяг певних успіхів. У мене є всі підстави вважати, що атомістична теорія Делтона базується на непорозумінні, а також з'ясував, що ртуть не є елементом.

Весь день я був зайнятий своїми дистиляціями й аналізами. Подекуди забував, що мені треба їсти, і коли стара Медж о п'ятій годині подавала мені чай, я виявляв, що мій обід усе ще стоїть на столі неторканим. По ночах я читав Бекона, Декарта, Спінозу, Канта – всіх, хто намагався осягнути непізнаване. Ці безплідні абстрактні мислителі, котрі не добилися жодних результатів, але були щедрі на багатоскладові слова, нагадували мені диваків, котрі в пошуках золота виявляють лише хробаків і захоплено виставляють їх на загальний огляд як цінну знахідку, мету своїх пошуків. Час від часу мною оволодівав неспокій, і я здійснював переходи на тридцять-сорок миль, без відпочинку й їжі. Коли я, худий, неголений і розпатланий, проходив через села, матері поспішно вибігали на дорогу та забирали дітей додому, а селяни висипали з шинків, щоб повітришатися на мене. Мені здається, що я набув широкої популярності, як «шибанутий із Менсі». Однак я не часто робив такі походи, зазвичай вдовольняючись прогулянками по берегу перед своїм будинком, і, зробивши море своїм приятелем і повіреним, втішав себе, смалячи міцний чорний тютюн.

Чи є на світі кращий товариш, ніж величезне, неспокійне, бурхливе море? З яким тільки настроєм нашої душі воно не гармоніює! Море – це повнота життя, і людина відчуває приплив бадьорості, слухаючи його цілющий шум і спостерігаючи, як пнуться довгі зелені хвилі, на гребнях яких весело дріботять сонячні промені. Але коли свинцеві вали люто здійсмають кошлату голову і вітер реве над ними, ще більше їх підбурюючи, то навіть найсуворіша людина відчуває, що і в природі є така ж похмура меланхолія, як і у власній сутності.

У спокійні дні поверхня затоки Менсі була гладенькою, як дзеркало, і лише в одному місці, неподалік від берега, воду розсікала довга чорна смуга, яка нагадувала зубчасту спину якогось сонного чудовиська. Це була небезпечна гряда скель, відома рибалкам під назвою Зубастого рифу Менсі. Коли вітер дув зі сходу, хвилі з гуркотом розбивалися об скелі і бризки перелітали через мій будинок, досягаючи пагорбів, що височіли позаду. Бухта була мальовнича, але відкрита для потужних північних і східних вітрів, і через її грізний риф моряки рідко заходили сюди. Було щось романтичне в цьому відокремленому місці. Плаваючи в човні тихої погоди та звиснувши через борт, я пильно вдивлявся в глибочінь моря і розрізняв там мерехтливі, примарні обриси величезних рибин, які, як мені здавалося, були цілком невідомі натуралістам, і моя уява перетворювала їх у духів цієї пустельної бухти. Однієї безвітряної ночі, коли я стояв біля самої води, звідкілясь із глибин, то посилюючись, то слабшаючи в нерухомому повітрі, впродовж кількох секунд лунав глухий стогін, наче в безпорадному горі лементувала жінка. Я чув це на власні вуха.

У цьому відокремленому притулку, між непорушними пагорбами та вічно гамірним морем, позбавлений людської настирливості, працюючи та міркуючи, я прожив більше двох років. Поступово я так привчив до мовчанки свою стару служницю, що вона стала рідко розтуляти рота, хоча впевнений, що, відвідуючи двічі на рік своїх родичів у Віку, вона за ці кілька днів повністю винагороджувала себе за вимушене мовчання. Я вже майже забув, що є членом великої родини людства, і звик жити серед мерців, книги котрих уважно вивчав, коли стався випадок, який надав моїм думкам нового напрямку.

Після трьох днів бурхливої негоди в червні видався тихий, спокійний день. Ні найменшого подиху не відчувалося в повітрі того вечора. Сонце зайшло на заході за стіну багряних хмар, і на гладку поверхню затоки лягли смуги червоного світла. Калюжі води після припливу здавалися на жовтому піску плямами крові, немов тут насилу повз якийсь поранений велетень, залишивши криваві сліди. У міру того, як сутеніло, безформні хмари, що нависли над східною частиною виднокраю, зібралися в величезну хмару з химерними обрисами. Стрілка барометра все ще стояла низько, й я відчував, що насувається буря. Близько дев'ятої години вечора з моря стали долимати глухі стогони, немов якась змучена істота відчула, що знову настає час її страждань. О десятій годині зі сходу подув потужний бриз. Об одинадцятій годині він посилювався й опівночі вибухнув таким лютим штормом, якого я ще ніколи не бачив на цьому бурхливому узбережжі.

Коли я лягав спати, галька та морські водорості тарабанили у вікно моєї мансарди, а вітер завивав так тривожно, що, здавалося, в кожному його пориві чується стогін душі, що гине. На той час завивання бурі стали для мене колисковою. Я знав, що сірі мури старого будинку вистоять, а те, що відбувається в зовнішньому світі, мене мало турбувало. Стара Медж зазвичай ставилася до цього з такою ж байдужістю, як і я. Ось чому я дуже здивувався, коли близько третьої години ночі мене розбудив гучний грюкіт у двері, й я почув схвильований, хрипкий голос моєї економки. Я вивалився з гамака і грубо спитав, у чому річ.

– Гей, господарю, господарю! – пронизливо волала вона на своєму огидному діалекті. – Мерщій! На рифи налетів великий корабель. Бідні люди лементують і благають про допомогу. Ах, господарю Мак-Вітті! Хутко зійдіть униз!

– Припни язика, стара порхавко! – люто заверещав я. – Що тобі до того, загинуть вони, чи ні? Лягай спати і дай мені спокій.

Я знову заліз у свій гамак і натягнув на себе ковдру. «Люди на тому кораблі, – казав я собі, – вже відчули жах смерті. Якщо допоможу їм, то за кілька років їх чекають такі ж випробування. Нехай уже краще вони загинуть зараз, якщо стільки вистраждали в очікуванні смерті, адже це страшніше, ніж сама смерть». Після таких роздумів я спробував було знову заснути, позаяк моя філософія не лише навчила мене дивитися на смерть, як на незначний, вельми пересічний випадок в одвічній і незмінній долі людини, а й відібрала мені цікавість до життєвих справ. Аж раптом я виявив, що стара закваска все ще нуртує в мені. Кілька хвилин я перевертався з боку на бік, намагаючись погасити миттєвий потяг міркуваннями, які плекав усі ці довгі місяці. Потім серед дикого завивання шторму до мене долинув глухий гул, це був постріл із сигнальної гармати. Сам не знаючи чому, я піднявся, одягнувся, закурив люльку та попрямував на морський берег.

Коли виходив із дому, стояла темрява, хоч в око стрель, вітер дув із такою силою, що мені довелося продиратися по гальці, виставивши вперед плече. Обличчя мої пашіло та саднило від дрібних камінчиків, піднятих вітром, а іскри з моєї люльки струменем віялися позад мене, здійснюючи в темряві якийсь фантастичний танок. Я підійшов до берега, на який із диким ревінням мчали величезні хвилі, і, прикривши від солоних бризок очі долонею, став вдивлятися в море.

Не міг нічого розрізнити, але все ж мені здалося, що разом із поривами вітру до мене долинають крики і невиразні жаскі зойки. Продовжуючи витріщатися, я раптом побачив спалах

вогню, і миттю вся бухта і берег освітілося зловісним блакитним світлом. Це був кольоровий сигнальний вогник, засвічений на борту корабля. Той лежав на боці посеред зазубреного рифу під таким кутом, що я міг бачити весь настил його палуби. Це була велика двощоголова шхуна чужоземної оснастки, і перебувала вона приблизно ярдів за двісті від берега. При мертво блакитному вогні, що шипів і блимав на найвищій частині баку, чітко виднілися реї та ванти, які розвівав вітер. З моря, з глибокої темряви, на корабель, що гине, безперервно та невпинно навалювалися довгі чорні хвилі, на гребенях яких подекуди зловісно біліла піна. Потрапляючи в широке коло, утворене світлом сигнального вогню, кожна хвиля, здавалося, набирала потуги, збільшувалася в обсязі і ще стрімкіше мчала далі, щоб наступної миті з гуркотом і ревінням накинутися на свою жертву.

Я чітко бачив десятох чи дванадцятьох оскаженілих матросів, котрі чіплялися за ванти з навітряного боку. Як тільки при світлі вогню, запаленого на кораблі, вони побачили мене, моряки звернули до мене бліді обличчя та благально замахали руками. Я відчув, що в мені знову підіймається огида до цих жалюгідних, переляканих хробаків. Чому вони намагаються ухилитися від тієї вузької стежки, по якій пройшло все, що було в людстві великого та шляхетного?

Один із них зацікавив мене більше за інших. Це був високий чоловік, котрий спокійно стояв осторонь, балансує на хиткій палубі корабля і немов не бажаючи чіплятися за мотузки чи за поручні. Руки мав закладені за спину, голову опустив на груди, але навіть у цій безнадійній позі, як і в усіх його рухах, відчувалася енергійність і рішучість, які робили його мало схожим на людину, котра впала у відчай. І справді, меткі погляди, які він кидав навколо себе, доводили, що він ретельно зважає всі можливості порятунку. Хоча незнайомиць, без сумніву, бачив мою темну постать через смугу запеклого прибою, що відокремлювала нас, його самолюбство або якісь інші причини не дозволяли звернутися до мене за допомогою. Чоловік стояв похмурий, мовчазний, загадковий, вдивляючись у чорне море та чекаючи, що пошле йому доля.

Мені здавалося, що це питання небавом вирішиться. Поки я спостерігав за цим незнайомцем, величезний вал, значно вищий за всіх, і прямував за іншими, як погонич за табуном, пронісся над кораблем. Передня щогла зламалася майже біля самої основи, і люди, котрі чіплялися за ванти, полетіли в пучину, немов рій мух. У тому місці, де гострий гребінь рифу Менсі врізався в борт корабля, корабель із страхітливим тріском став розколюватися навпіл. Чоловік на баку швидко перебіг через палубу та схопив якийсь білий вузлик, який я ще раніше помітив, але не міг збагнути, що це таке. Лише після того, як він підняв вузлик і на нього впало світло, я розгледів, що це була жінка, прив'язана до перекладини рангоуту поперек тіла і під пахвами таким чином, щоб її голова весь час перебувала над водою.

Незнайомиць дбайливо відніс жінку до борту і, мабуть, узявся пояснювати їй, що далі залишатися на судні неможливо. Її відповідь була дуже дивною: я бачив, як жінка підняла руку та дала чоловікові ляпас. Здавалося, це змусило його на мить замовкнути, але потім незнайомиць знову звернувся до жінки, пояснюючи, наскільки я міг збагнути за його рухами, як потрібно триматися на воді. Юнка відсахнулася від нього, але той схопив її в свої обійми, схилився над дівчиною та притулився вустами до її чола. Потім, коли величезна хвиля прилинула до приреченого корабля, чоловік перехилився через борт й обережно поклав жінку на гребінь валу, подібно до того, як кладуть дитину в колиску. Я бачив, як її біле вбрання промайнуло в піні величезного валу, але потім світло стало поступово згасати, і покалічений корабель із єдиним залишенцем поринув у темряву.

Коли я спостерігав цю картину, усвідомлення того, що я чоловік, перемогло в мені всі філософські аргументи, й я відчув якийсь потужний поштовх. Відкинувши убік цинізм, як якусь одяжину, яку можна знову одягти, коли мені запрагнеться, я кинувся до свого човна. Стара посудина протікала, але яка різниця? Адже я не раз тужливо і нерішуче споглядав на флакончик із опієм, то чи міг зараз зважувати шанси й ухилитися від небезпеки? Відчайдуш-

ним зусиллям я підтягнув човен до води та стрибнув у нього. Спершу боявся, що його перекине бурхливий прибій, але після кількох скажених ударів веслами мені вдалося вибратися в море, і човен не затонув, хоча й наполовину наповнився водою. Тепер я перебував серед бурхливих хвиль, човен то злітав на гребінь величезного чорного валу, то падав униз так глибоко, що, поглянувши вгору, я бачив навколо себе лише блиск піни на тлі темного неба. Далеко позаду я чув дикі вигуки старої Медж, котра помітила мене в морі та безумовно вирішила, що я збожеволів.

Працюючи веслами, я озирався на всі боки, поки нарешті побачив величезну білу пляму на гребені хвилі, що мчала мені назустріч. Коли жінку проносило хвилею повз мене, я нагнувся та насилу втягнув її, наскрізь промоклу, в човен. Мені не довелося гребти назад – наступний вал підхопив нас і викинув на берег. Відтягнувши човен подалі від води, я підняв жінку і відніс її в будинок. Позаду шкутильгала економка, голосно вітаючи мене та висловлюючи своє захоплення.

Услід за цим у мене настала реакція. Я второпав, що моя ноша жива, дорогою додому приклав вухо до її грудей і почув слабе биття серця. Переконавшись у цьому, недбало, як в'язку хмизу, опустив її біля вогню, який запалила стара Медж. Я навіть не поглянув на неї, щоб переконатися, вродлива вона чи ні. Вже багато років я майже не звертав уваги на зовнішність жінок. Однак, лежачи у своєму гамаку, я чув, як стара, розтираючи жінку, щоб зігріти її, монотонно бурмотіла: «Ах, бідненька!», «Яка краля!», з чого виснував, що врятована мною жертва кораблетрощі була молодою та привабливою особою.

Ранок після шторму видався тихим і сонячним. Прогулюючись вздовж довгої смуги нанесеного піску, я слухав важкий подих моря. Навколо рифа воно здійснювалося та вирувало, але біля берега було вкрите лише невеликими брижами. На рифі не виявилось жодних ознак шхуни, на березі – ніяких залишків аварії корабля, але це мене не здивувало, адже я знав, що в тутешніх водах є могутня підводна течія. Над місцем нічної катастрофи кружляли дві ширококрилі чайки. Іноді вони подовгу ширяли в повітрі, немов розглядали в хвилях щось дивне. Часом я чув їхні хрипкі крики, ніби вони розповідали одна одній про те, що бачили.

Коли я повернувся з прогулянки, жінка стояла в дверях і чекала на мене. Побачивши її, я став каятися, що врятував дівча, бо мені стало ясно, що настав край моїй самоті. Врятована була дуже молода, щонайбільше дев'ятнадцять років. У неї було бліде, з тонкими рисами обличчя, золотисте волосся, веселі блакитні очі та білі, як перли, зуби. Краса юнки була якоюсь неземною. Вона здавалася такою білою, легкою та крихкою, що могла б здатися примарою, і немов виткана була з тієї морської піни, з якої я її витягнув. Вона вдягла одну із суконь Медж і виглядала доволі дивно, але водночас це їй якось навіть пасувало. Коли я, важко тупцяючи, піднявся стежиною, вона по-дитячому чарівно плеснула в долоні та кинулася мені назустріч, маючи намір, вочевидь, подякувати мені за порятунок. Але я відсторонив її та проминув. Здається, це дещо спантеличило дівчину, на її очі навернулися сльози, але юнка все ж зайшла у вітальню і стала задумливо спостерігати за мною.

– З якої ви країни? – раптом спитав я.

Вона всміхнулася у відповідь і похитала головою.

– Français? – знову запитав я. – Deutsch? Espagnol?

Але дівчина щоразу хитала головою, а потім взялася щось щебетати незнайомою мені мовою, з якої я не второпав жодного слова.

Однак після сніданку мені вдалося знайти підказку, за допомогою якої зміг визначити її національність. Швендяючи знову берегом, я помітив, що в тріщині рифу застряг шматок дерева. Я дістався до нього на човні та перевіз на берег. Це був уламок ахтерштевня шлюпки і на ньому, точніше, на прикріпленому до нього шматку дерева, виднілося слово «Архангельськ», написане дивними, своєрідними буквами. «Отже, – міркував я, неквапливо повертаючись додому, – ця бліда дівчина – росіянка. Гідна піддана білого царя і настільки ж гідна

мешканка берегів Білого моря!» Мені здалося дивним, що така витончена панночка могла здійснити настільки тривалу мандрівку на такому крихкому кораблику. Повернувшись додому, я кілька разів із різними інтонаціями вимовляв слово «Архангельськ», але вона, мабуть, не розуміла мене.

Весь ранок я провів, зачинившись у своїй лабораторії, продовжуючи напружено працювати над дослідженням алотропних⁵ форм вуглецю та сірки. Коли я зайшов опівдні до їдальні, щоб попоїсти, то побачив, що вона сидить біля столу з голкою та ниткою й упорядковує свій висхлий одяг. Я був обурений її присутністю, але не міг, певна річ, витурити її на берег, щоб вона влаштувалася там, як їй до вподоби. Незабаром дівчина дала мені нагоду познайомитися зі ще однією рисою її характеру. Вказавши на себе, а потім на місце кораблетрощі, юнка підняла палець, питаючи, як я збагнув, чи вона єдина врятувалася із затонулого корабля. Я ствердно кивнув. Вона зустріла цю відповідь виявом бурхливих радощів, схопилася з ослінчика, підняла над головою сукню, яку зашивала, і, махаючи нею в такт своїм рухам, легко, як пір'їнка, взялася гарцювати по кімнаті, а потім через відчинені двері випурхнула з будинку. Кружляючи, юнка наспівувала своїм тоненьким голосочком якусь грубувату, дику пісню, що виказувала радість.

Я їй гукнув:

– Ходи-но сюди, бісеня таке, ходи сюди і замовкни!

Але дівчина продовжувала танцювати. Потім вона підбігла до мене і поцілувала в руку, перш ніж я встиг відсмикнути її. Під час обіду, побачивши на столі олівець, юнка схопила його, написала на клаптику паперу два слова: «Софія Рамузїна» і показала на себе на знак того, що це її ім'я. Панночка передала олівець мені, далєбі, чекаючи, що я виявлю таку ж товариськість, але я просто поклав його до кишені, показуючи тим самим, що не бажаю мати з нею нічого спільного.

З цього моменту я став шкодувати про свою легковажність і поспішність, з якою врятував цю жінку. Яке мені діло до того, буде вона жити, чи помре? Я ж не якийсь палкий юнак, аби здійснювати такі подвиги. Мені доводиться терпіти в будинку Медж, але вона стара та потворна, і на неї можна не звертати уваги. А істота, врятована мною, молода та життєрадісна, і створена для того, щоб відволікати людину від серйозних справ. Куди б мені її відправити і що з нею робити? Якщо повідомлю про неї до Віку, то сюди припхаються чиновники, почнуть усюди нишпорити, виглядати, ставити запитання, а мені не до вподоби навіть думка про це. Ні, краще вже терпіти її присутність.

Незабаром з'ясувалося, що мене підстерігали нові неприємності. Справді, годі й шукати в цьому світі місця, де б тебе не турбували представники негуманної людської раси, до якої належу й я. Вечорами, коли сонце ховалося за пагорбами і вони занурювалися в похмуру тінь, а пісок сяяв золотом і море переливалося сліпучими барвами, я зазвичай вирушав на прогулянку берегом. Іноді брав із собою книжку. Так зробив я і цього вечора і, розтягнувшись на піску, намірявся було почитати. Але не встиг влягтися, як раптом відчув, що між мною та сонцем постала якась тінь. Озирнувшись, я побачив, на свій превеликий подив, високого, статечного чоловіка. Він стояв за кілька ярдів і, хоча однозначно бачив мене, не звертав на мене уваги. Суворо насупившись, незнайомиць пильно дивився через мою голову на бухту та чорну лінію рифу Менсі. У нього було смагляве обличчя, чорне волосся, коротка кучерява борода, орлиний ніс і золоті сережки у вухах. Чоловік справляв враження несамовитого, але по-своєму шляхетного. На ньому була вицвіла вельветова куртка, сорочка з червоної фланелі та високі, ледь не до пояса морські чоботи. Я відразу ж упізнав чоловіка, котрого помітив минулої ночі на гинучому кораблі.

– Он як! – роздратовано вигукнув я. – Отже, ви все ж дісталися берега?

⁵ *Алотропія* – явище утворення елементом двох або кількох простих речовин.

– Атож, – відповів він правильною англійською. – Та я тут ні до чого. Мене викинули хвили. Як би мені хотілося потонути.

Незнайомиць балакав англійською з легким іноземним акцентом, і його було доволі приємно слухати.

– Двійко добрих рибалок, котрі живуть он там, врятували мене та доглядали за мною, але, правду кажучи, я не відчуваю до них подяки.

«Ого! – подумав я. – Ми з ним одна пара чобіт».

– А чому вам хотілося б потонути?

– Бо там, – вигукнув він, у пориві пристрасного та безнадійного відчаю викидаючи вперед свої довгі руки, – у цій блакитній безтурботній бухті, лежить моя душа, мій скарб, все, що я любив і для чого жив.

– Ну, – заперечив я, – люди гинуть щодня, і хвилюватися через це зовсім не варто. Щоб ви знали, ви ходите по моїй землі, і чим швидше звідси заберетеся, тим мені буде приємніше. Для мене цілком достатньо клопотів із тією, котру вже врятував.

– Котру ви врятували? – він аж рота роззявив.

– Авжеж, й якщо зможете прихопити її з собою, то буду вам дуже вдячний.

Секунду він витріщався на мене, немов насилу вникав у сенс моїх слів, а потім, дико зойкнувши, з дивовижною легкістю помчав до мого будинку. Ні до, ні після цього я не бачив, щоб людина бігала так шпарко. Я кинувся за ним, обурений вторгненням, що загрожувало моєму житлу, але ще задовго до того, як добіг до будинку, незнайомиць уже пірнув у відчинені двері. З будинку пролунав пронизливий лемент, а коли я підійшов ближче, то почув бас чоловіка, котрий щось жваво та гучно промовляв. Зазирнувши в двері, я побачив, що дівчина, Софія Рамузїна, скорчившись, сидить у кутку, її обернене набік обличчя й уся постава виказували страх та огиду. Чоловік тремтів від хвилювання і виблискував чорними очима, про щось палко їй благав. Коли я увійшов, жевжик зробив крок до дівчини, але вона ще далі забилася в куток, зойкнувши, як кролик, якого схопила за горлянку ласиця.

– Гей! – загарчав я, відтягуючи від юнки чоловіка. – Ну, і галас ви тут здійняли! Що вам тут треба? Чи не вирішили ви, що тут заїзд або корчма?

– Ох, пане, – сказав він, – прошу дарувати мені. Ця жінка – моя дружина, й я вже було вирішив, що вона потонула. Ви повернули мені життя.

– Хто ви такий? – брутально поцікавився я.

– Я з Архангельська, – просто відповів він, – росіянин.

– Яке ваше прізвище?

– Органьов.

– Органьов! А її зовуть Софія Рамузїна. Вона не ваша дружина, бо не має обручки.

– Ми чоловік і дружина перед Богом, – урочисто заявив жевжик, глипнувши вгору. – Ми пов'язані міцнішими путами, ніж земні.

Поки він це торочив, дівчина сховалася за мене і, схопивши мою руку, стиснула її, ніби благаючи про захист.

– Віддайте мені мою дружину, сер, – продовжував прибулець. – Дозвольте мені забрати її звідси.

– Послухайте, ви, як вас там звати, – суворо відрубав я. – Мені ця дівчина не потрібна, й я каюся, що врятував її. Дуже шкодую, що взагалі її побачив. Якби вона загинула, я б не засмутився. Але я не згоден віддати її вам, бо вона, мабуть, боїться і ненавидить вас. Тому негайно забирайтеся звідси і дайте мені спокій. Сподіваюся, що ніколи більше вас не побачу.

– Ви не хочете віддати її мені? – хрипко спитав він.

– Скоріше ви потрапите в пекло, ніж я зроблю це! – відказав я.

– Ну, а що якщо я візьму її силою? – вигукнув чоловік, і його кругле обличчя потемніло ще дужче.

Кров раптово вдарила мені в голову, й я схопив поліно, що лежало біля каміна.

– Забирайтеся, – тихо сказав я. – Швидко. Інакше розтrophу вам довбешку.

Спершу він нерішуче зиркав на мене, потім обернувся і вибіг із обійстя. Але за хвилину повернувся та зупинився біля порога, споглядаючи на нас.

– Зважте, що ви робите, – кинув він. – Ця жінка моя, і я візьму її. А якщо справа дійде до бійки, то росіянин не поступиться шотландцеві.

– Ну, це ми ще побачимо, – відповів я, кидаючись уперед, але прибулець пішов, і я бачив лише його високу постать, що виділялася в густіших сутінках.

Після цього впродовж місяця, а, може, й двох, у нас усе було спокійно. Я не спілкувався з росіянкою, а вона ніколи не зверталася до мене. Часом, коли я працював у лабораторії, панночка нечутно пробиралася до мене і мовчки сиділа, стежачи за мною своїми великими очима. Спершу її вторгнення дратувало мене, але з часом, переконавшись, що вона не намагається відволікти мене від роботи, я звик до присутності гості. Підбадьорена цією поступкою, вона поступово, день у день, упродовж кількох тижнів присувала своє крісло все ближче і ближче до мого столу, поки їй не вдалося влаштуватися поруч зі мною. У такому положенні, як і раніше, нічим не нагадуючи про себе, вона зуміла стати вельми корисною мені, в її руках завжди опинялося те, що мені було потрібно в конкретну хвилину, – перо, пробірка чи склянка, і вона безпомилково подавала мені потрібну річ. Ігноруючи її як людську істоту, я бачив у ній винятково корисний автомат і настільки звик до неї, що мені вже бракувало юнки в тих рідкісних випадках, коли вона не заходила до кімнати. Я маю звичку балакати під час роботи із самим собою, щоб краще фіксувати в мозку отримані результати. Дівчина, мабуть, мала дивовижну слухову пам'ять і завжди могла повторити зронені мною слова, зовсім не тямлячи, звісно, їхнього сенсу. Мене не раз смішило, коли я чув, як вона звалювала на стару Медж цілий потік хімічних рівнянь та алгебраїчних формул і заливалася дзвінким сміхом, коли стара хитала головою, уявивши, що з нею розмовляють російською.

Панночка ніколи не віддалялася від будинку далі, ніж на сто ярдів, а виходячи, насамперед визирала у вікна, щоб переконатися, що поблизу нікого немає. Вона, либонь, підозрювала, що її земляк перебуває десь неподалік, й остерігалася, щоб він її не викрав. Дуже характерним був один вчинок юнки. У купі старого мотлоху у мене валявся револьвер та набой до нього. Яюсь вона знайшла його, негайно ж вичистила та змастила. Револьвер і набой повісила в мішечку біля дверей і, коли я вирушав на прогулянку, змушувала мене брати цю зброю з собою. В час моєї відсутності панночка замикала двері на засув. Загалом вона виглядала достатньо щасливою й охоче допомагала Медж по господарству, коли не працювала зі мною. З усіма домашніми обов'язками поралася на диво спритно.

Небавом я переконався, що її підозри цілком обґрунтовані і що чоловік із Архангельська все ще ховається по сусідству від нас. Яюсь уночі я довго не міг заснути. Піднявся та визирнув у вікно. Погода була доволі похмура, й я ледь розрізняв обриси морського берега та мого човна, що лежав на ньому. Аж ось мої очі призвичаїлись до темряви, й я помітив на піску, якраз навпроти дверей, якусь темну пляму, хоча минулої ночі там нічого не було. Поки стояв біля вікна мансарди та вдивлявся в темряву, марно намагаючись визначити, що б це могло бути, величезна шеренга хмар, що приховували місяць, повільно розійшлася, і потік холодного ясного світла залив затоку та довгу смугу пустельного берега. І тієї ж миті я побачив, хто волочиться по ночах біля мого будинку. Це був росіянин. Він сидів на піску, за дивним монгольським звичаєм підібгавши під себе ноги, немов якась гігантська жаба, і спрямувавши погляд, мабуть, на вікно тієї кімнати, де спали дівчина й економка. Світло впало на його підняте догори яструбине обличчя, й я знову побачив шляхетні риси, глибоку складку на чолі та бороду, що стирчить, – однозначні ознаки експансивної натури.

Першої миті у мене з'явилося бажання застрелити його, як бракон'єра, але поки я розглядав зайду, моє обурення змінилося жалем і презирством. «Нещасний телепень! – подумав

я. – Ти безстрашно зазираєш смерті у вічі, а тепер усі твої думки та жадання спрямовані на якусь дівчину, котра ненавидить та уникає тебе. Тисячі жінок були б у захваті від тебе, захоплені в полон твоїм смагливим обличчям і могутньою, красивою статуєю, а ти хочеш взаємності саме тієї, яка не бажає мати з тобою нічого спільного?» Лежачи в ліжку, я ще довго насміхався над ним. Адже знав, що мій будинок замкнений на міцні замки та засуви. Мене дуже мало цікавило, де проведе ніч цей дивний жевжик, біля мого порога, чи за сотню миль звідси, адже все одно до ранку його тут не буде. І справді, вранці, коли я прокинувся та вийшов із оселі, його й сліду не було, і чоловік не залишив жодних ознак свого нічного візиту.

Однак незабаром я знову його побачив. Одного ранку, коли у мене боліла голова, позаяк провів багато часу, схилившись над столом, а напередодні ввечері надихався парів одного отруйного препарату, я вирушив поплавати на човні. Пропливши кілька миль уздовж берега, я відчув спрагу та висадився там, де, як я знав, у море впадав потічок із прісною водою. Цей струмок протікав через мій маєток, але його гирло, біля якого я опинився того дня, розташовалося за його межами. Я відчув певний неспокій, коли, вгамувавши в струмку спрагу і зіп'явшись на ноги, опинився віч-на-віч із росіянином. Зараз я був таким самим браконьєром, як і він, і з першого ж погляду второпав, що він це знає.

– Я хотів би сказати вам кілька слів, – похмуро промовив чоловік.

– У такому разі поквартесь! – відповів я, зирнувши на годинник. – У мене немає часу на балаканину.

– На балаканину? – розсердився він. – Що ви за дивний народ, шотландці! У вас сувора зовнішність і брутальна мова, але така ж зовнішність і мова й у тих добрих рибалок, котрі прихистили мене. І все ж я не сумніваюся, що вони хороші люди. Впевнений, що й ви також добра та порядна людина, незважаючи на все ваше свавілля.

– Дідько би вас забрав із вашими теревенями! – заволав я. – Кажіть хутчій, що треба, і ступайте своєю дорогою. Мені навіть дивитися на вас гидко.

– Ну, як мені вас розчулити? – вигукнув чоловік. – Може, ось так... – і він витягнув із внутрішньої кишені своєї вельветової куртки грецький хрестик. – Погляньте сюди. Нехай наша віра відрізняється від вашої своїми ритуалами, але коли ми дивимося на цю емблему, у нас мають виникати якісь загальні думки та почуття.

– Я не зовсім у цьому впевнений, – завагався я.

Росіянин у задумі глипнув на мене.

– Ви дуже дивний чоловік, – нарешті промовив він, – ніяк вас не збагну. Ви стоїте між мною та Софією, а це небезпечна позиція, сер. І поки ще не пізно, з'яте, що так не має бути! Якби ви тільки знали, яких зусиль мені вартувало вивезти цю жінку, як я ризикував своїм життям, як занастив свою душу! Ви – лише маленька завада на моєму шляху порівняно з тими, які мені довелося здолати, адже я можу прибрати вас зі своєї дороги ударом ножа або каменюки. Але бережи мене, Боже, від цього, – дико заверещав він. – Як низько я впав... занадто низько... Все що завгодно, лише не це.

– Ви б краще повернулися на свою батьківщину, – зауважив я, – ніж вештатися тут серед цих піщаних пагорбів і порушувати мій спокій. Коли пересвідчуся, що ви звідси поїхали, то передам цю дівчину під захист російського консула в Единбурзі. Доти буду боронити її сам, і ні ви, ні жоден московит не відійме її у мене.

– Чому ж ви хочете розлучити мене з Софією? – спитав він. – Чи уявляєте, що я можу образити її? Та чи знаєте ви, що я, не замислюючись, пожертвую життям, щоб уберегти її від найменших неприємностей? Чому ж так чините?

– Бо мені так подобається, – відрубав я, – і нікому не звітую за свої вчинки.

– Послухайте! – вигукнув моряк, наступаючи на мене, причому кудлата кучма його волосся скуйовдилася, а засмагли руки стиснулися в п'ястуки. – Якби я думав, що у вас є хоч одна нечесна думка щодо цієї дівчини, якби хоча б на хвилину повірив, що ви утримуєте її

у себе заради якихось мерзенних цілей, присягаюся Всевишнім, я без вагань задушив би вас власними руками.

Здавалося, думка про це змушувала його оскаженіти, обличчя чоловіка спотворилося, а руки судомно стиснулися. Я вирішив, що він таки хоче вчепитися мені в горлянку.

– Не підходьте до мене, – заявив я, кладучи руку на револьвер. – Якщо зробите хоча б крок уперед, я вгачу вам кулю в лоба.

Жевжик засунув руку до кишені, й я було подумав, що також хоче витягнути зброю, але замість цього він висмикнув цигарку і став курити, швидко та глибоко затягуючись. Без сумніву, чоловік із досвіду знав, що це найкращий спосіб приборкати свої пристрасті.

– Я вже вам казав, – промовив він зі спокійною інтонацією, – що моє прізвище Органьов, Олексій Органьов. За походженням я фін, але мало не все своє життя провів в інших частинах світу. Я невагомний чоловік і ніколи не міг всидіти на одному місці або оселитися десь і провадити спокійний спосіб життя. Після того, як я придбав власний корабель, між Архангельськом та Австралією не залишилося жодного порту, куди б я не заходив. Я був свавільний, неприборканий і волелюбний, а тим часом у мене на батьківщині жив один молодик – балакун, білоручка, майстер упадати за жінками. Хитрістю та брехнею він відбив у мене дівчину, котру я завжди вважав своєю і котра, як мені здавалося, до цього була схильна відповісти мені взаємністю. Я виконував свій черговий рейс до Гаммерфеста за мамонтовою кісткою і, несподівано повернувшись на батьківщину, дізнався, що мій скарб, моя гордість виходить заміж за цього зніженого фертика і що весільна процесія вже вирушила до церкви. Розумієте, сер, у цю мить на мене щось напало й я навряд чи тямив, що роблю. Я висадився на берег зі своєю командою, що складалася з людей, котрі плавали зі мною багато років і були мені безмежно віддані. Ми попрямували до церкви. Молодята стояли, він і вона, перед священиком, але весільна церемонія ще не здійснилася. Я кинувся поміж них і схопив кохану за талію. Мої люди відтіснили переляканого нареченого та гостей. Ми доправили її до порту, посадили на корабель і, піднявши якор, йшли по Білому морю доти, доки куполи церков Архангельська не зникли з поля зору. Я віддав їй свою каюту і надав усі зручності, а сам разом зі своєю командою спав на баку. Сподівався, що з часом її огида до мене минеться і вона погодиться вийти за мене заміж десь в Англії або Франції. Ми пливли багато днів. Бачили, як позаду нас за виднокраєм зник Нордкап, ми пройшли повз похмурий норвезький берег, але, незважаючи на всю мою увагу, дівчина не хотіла пробачити мені, що я відірвав її від білолицього коханого. Потім налетів цей клятий шторм, який знищив мій корабель, розбив всі мої надії та викинув. Відібрав навіть право бачити жінку, заради котрої я стільки багато ризикував. Можливо, вона ще покохає мене. Мені здається, сер, що у вас великий життєвий досвід. Як гадаєте, вона зможе забути того чоловіка та покохати мене?

– Мені набридла ваша балаканина, – сказав я і відвернувся. – Сам я думаю, що ви найбільший бовдур. Якщо вважаєте, що ваші почуття минуться, то вам краще якимось розважитися. Якщо ж вирішили, що це невиліковно, то найкращим виходом для вас буде перерізати собі горлянку. Я не можу більше гаяти час на ці дурниці.

З цими словами я обернувся та неквапливо пішов, прямуючи до свого човна. І жодного разу не озирнувся, хоча відчував, що той іде за мною, позаяк чув хрускіт піску під його ногами.

– Я розповів вам початок своєї історії, – сказав чоловік, – але колись ви дізнаєтеся і її кінець. Ви добре зробите, якщо відпустите дівчину.

Я нічого не відповів і мовчки відштовхнув човен від берега. Відпливши на якусь відстань, я озирнувся та побачив на жовтому піску його дебелу постать. Чоловік стояв, у задумі споглядаючи у мій бік. За кілька хвилин я знову озирнувся, але його вже не було.

Довгий час після цього моє життя протікало настільки ж розмірено та монотонно, як і до аварії корабля. Іноді мені починало здаватися, що чоловік із Архангельська зовсім забрався звідси. Однак сліди, які помічав на піску, й особливо купка попелу від цигарок, якимось виявлена

мною за горбочком, з-за якого було видно мій будинок, свідчили, що він усе ще ховається десь поблизу. Мої стосунки з росіяною залишалися такими ж, як і раніше. Стара Медж спочатку дещо підозріло ставилася до неї, мабуть, побоюючись втратити навіть ту невелику владу, яку вона мала в своєму розпорядженні. Але мало-помалу, бачачи мою повну байдужість до юнки, вона примирилася зі становищем і, як я вже сказав, користала з нього, оскільки наша гостя виконувала вагому частину роботи по господарству.

Тепер підходжу до кінця своєї оповідки, яку я виклав швидше для власного задоволення, ніж із метою розважити інших. Закінчення цього дивного епізоду, в якому зіграли ролі двоє росіян, було настільки ж непередбачуваним і раптовим, як і його початок. Події однієї ночі позбавили мене всіх неприємностей і дали можливість знову залишитися наодинці зі своїми книжками та дослідженнями, як це було до раптової появи росіян. Дозвольте розповісти, як усе це сталося.

Після довгого дня, проведеного у важкій роботі, я вирішив піти ввечері на тривалу прогулянку. Вийшовши з будинку, я відразу ж звернув увагу на море. Воно було гладким, як дзеркало, жодна зморшка не борознила його поверхню. І все ж повітря було наповнене тими невідкладними опису звуками, про які я вже згадував раніше. Здавалося, що душі тих, хто лежав глибоко на дні, під цими зрадливими водами, посиляли своїм побратимам на землі попередження про прийдешні лиха. Дружини рибалок добре знали ці зловісні звуки і стурбовано споглядали на море, сподіваючись побачити бурі вітрила, що прямують до берега. Почувши ці звуки, я повернувся додому та поглянув на барометр. Стрілка різко падала. Мені стало ясно, що очікується тривожна ніч.

Біля підніжжя пагорбів, де я прогулювався цього вечора, було похмуро та холодно, але їхні шпилі були залиті рожевим світлом, а морі освітлене сонцем. Небо ще не було затягнуте хмарами, але глухі стогони моря ставали все гучнішими та дужчими. Далеко на сході я побачив бриг із зарифленими марселями, який прямував до Віку. Без сумніву, його капітан, так само, як і я, правильно збагнув ознаки погоди. За бригом, нависаючи над водою та заволікаючи горизонт, виднівся довгий і зловісний серпанок. «Мабуть, мені варто поквартитися, – подумав я, – бо вітер може піднятися раніше, ніж я дістануся додому».

Перебуваючи, мабуть, на півдорозі до свого житла, я раптом зупинився і, затамувавши подих, став прислухатися. Я настільки звик до шумів природи, зітхань бризу та сплесків хвиль, що будь-який інший звук міг розчутити на великій відстані. Я прислухався дуже уважно. Атож, ось звук почувся знову – протяжний, пронизливий зойк відчаю пронісся над пісками та луною відбився в пагорбах позад мене, жалісний заклик про допомогу. Він долинув із боку мого будинку. Я кинувся на цей лемент, грузнучи в піску та перескакуючи через каміння. Подумки міркував про те, що сталося.

Приблизно за чверть милі від мого будинку є високий піщаний пагорб, із якого видно всю околицю. Діставшись до його вершини, я на мить зупинився. Ось мій старий сірий будинок, ось човен. Все виглядало так само, як і до мого відходу. Однак поки я вдивлявся, знову почувся пронизливий зойк, ще гучніший, ніж раніше, наступної миті з дверей будинку вивалився російський моряк. На плечі тримав білу поставу дівчини, й я помітив, що навіть у такому поспіху він ніс її дбайливо та шанобливо. Я чув її дикі волювання та бачив, як юнка чинить відчайдушний опір, намагаючись вирватися з обіймів захопника. Позаду них дріботіла моя стара економка, вірна й віддана, як старий пес, який хоча і не може більше вкусити, але все ще скалить беззубу пащу на ворога. Вона ледве встигала за втікачами, розмахуючи довгими руками та щедро обсипаючи зайду шотландськими прокльонами та лайками. Я одразу ж второпав, що він прямує до човна. В моїй душі раптово спалахнула надія, що дістануся до човна раніше за них. Щодо духу я кинувся бігти до берега і, зарядивши на ходу револьвер, вирішив раз і назавжди покласти край цим вторгненням.

Але було запізно. На той час, коли я добіг до берега, моряк уже встиг відплисти на добру сотню ярдів, і я бачив, як при кожному потужному ударі весел човен високо підкидало вгору. У безсилий люті я видав дикий клич і, як загнаний звір, став кидатися туди і сюди по берегу. Він обернувся та побачив мене. Піднявшись із лави, він витончено вклонився та махнув мені рукою. Це не був жест тріумфу чи глузування. Як я не був розлючений і засмучений, але второпав, що це – урочисте та ввічливе прощання. Потім він знову взявся за весла, і маленька шлюпка помчала по морю на вихід із бухти. Сонце вже зайшло, залишивши на воді лише похмуру багряну смугу, яка тягнулася далеко-далеко і зливалася на обрії з пурпуровим серпанком. Хутко перетнувши цю зловісну смугу, шлюпка ставала все меншою і меншою, поки нічні тіні не згустилися навколо неї і вона не перетворилася в маленьку цяточку в пустельному морі. Потім розчинилася і ця неясна пляма, її огорнула темрява, яка, здавалося, ніколи не розсіється.

Але чому ж я продовжував метушитися по безлюдному березі, розлючений, як вовчиця, позбавлена дитинчати? Можливо, тому, що я полюбив цю московитку? Ні, тисячу разів ні! Я не з тих, хто заради білого личка або блакитних очей готовий забути все своє колишнє життя, змінити напрямок своїх думок і зректися багатьох чинників. Мое серце не було зворушене. Але моя гордість, о, як жорстоко я був ображений! Подумати тільки, адже я не зумів допомогти цьому слабкому створінню, яке так благало мене про неї і так покладалося на мене! При цій думці мене охоплювала лють і кров вдаряла в голову.

Цієї ночі з моря подув потужний вітер. Хвилі скажено кидалися на берег, ніби прагнучи зруйнувати його та забрати з собою в море. Хаос і гуркіт гармоніювали з моїм збудженим станом. Всю ніч я швендяв туди і сюди берегом, мокрий від бризок і дощу, стежачи очима за білими гребенями валів і прислухаючись до завивання шторму. В моєму серці кипіла злість на російського моряка. «О, якби ж він тільки повернувся! – вигукував я, стискаючи п'ястуки. – Якби він тільки повернувся!»

І він повернувся. Коли на сході засірів світанок та освітив величезну пустелю жовтих бурхливих хвиль, над якими низько пролітали похмурі хмари, я знову побачив його. За кількості ярдів від мене лежав довгий чорний предмет, який підкидали сердиті вали. Це був мій човен, понівечений до невпізнання. Трохи віддалік, на міліні, хиталося щось аморфне, вкрите галькою та водоростями. Я відразу ж збагнув, що це був мертвий росіянин, котрий лежав долілиць. Я кинувся у воду та витягнув його на берег. І лише перевернувши знайду, я побачив, що російський моряк тримав в обіймах дівчину, немов захищаючи її своїм скаліченим тілом від люті шторму. Бурхливе море могло відібрати його життя, але всієї його злості не вистачило, щоб відірвати цього впертого чоловіка від коханої дівчини. Судячи з деяких ознак, я второпав, що впродовж цієї жадливої ночі навіть легковажна жінка нарешті втямила, що означає вірне серце та міцні руки, які боролися за неї і так дбайливо її боронили. Інакше чому б вона так ніжно тулилася голівкою до його широких грудей, а її золотисте волосся переплелось з його чорною бородою? І чому на його смаглявому обличчі застигла така світла посмішка невимовного щастя та радощів, що навіть сама смерть не змогла її стерти? Здавалося, смерть була до нього милостивішою, ніж життя.

Ми з Медж поховали їх на березі пустельного Північного моря. Глибоко в жовтому піску лежать вони у спільній могилі. У світі навколо них відбуватимуться різні події. Імперії будуть створюватися та зникати, будуть спалахувати та закінчуватися великі війни, валитися династії, але ці двоє, байдужі до всього, вічно обіймаючи одне одного, лежатимуть у своїй самотній могилі на березі гамірного океану. Інколи мені здається, що їхні душі, наче примарні чайки, пролинають над бурхливими водами затоки. Над їхньою могилою немає хреста або якое іншого знаку, але іноді стара Медж приносить сюди дикі квіти. І коли під час своїх щоденних прогулянок я проходжу повз могилу та бачу розсипані на піску свіжі квіти, то при-

гадую дивну пару, яка з'явилася сюди здалеку і на короткий час порушила нудну одноманітність мого безрадісного життя.

Видатний експеримент у Кайнплатці⁶

З усіх наук, які займають голови представників людства, професора фон Баумгартена найбільше вабили ті, що пов'язані з психологією та важкими для визначення питаннями взаємозв'язку розуму і тіла. Знаменитий анатом, видатний хімік, один із найперших фізіологів Європи, професор відчув справжнє полегшення, коли облишив роботу в цих галузях і кинув всі свої якнайширші знання на вивчення внутрішнього безтілесного світу людини та загадкових взаємин духовного стержня. Замолоду він захопився таємницями месмеризму⁷, його розум немов блукав у незнайомому світі, який, як здавалося вченому, був занурений у хаос і пільму, і лише іноді його погляду відкривалися розрізнені факти, які не піддаються поясненню. Тим часом роки минали, запас знань професора збільшувався, бо знання породжують нові знання, так само, як прибуток дають гроші, і те, що раніше здавалося науковцю дивним і незбагненим, стало набувати в його свідомості іншого вигляду. Нові логічні ланцюжки стали складатися у нього в голові, і дослідник бачив нові зв'язки в тому, що раніше було незрозумілим і вражаючим.

Досвід, накопичений упродовж двадцяти років найрозмаїтіших експериментів, дав йому ту фактичну базу, на якій намірявся будувати нову точну науку, що містить у собі месмеризм, спіритизм і всі споріднені з ними галузі знань. Ученому значною мірою допомагали його якнайширші знання в таких тонких царинах фізіології тварин, які мають стосунок до нервових потоків і роботи головного мозку, оскільки Алексис фон Баумгартен працював професором на кафедрі фізіології в Університеті Кайнплатца і для своїх ретельних досліджень мав усе необхідне, що тільки й могли надати його лабораторії.

Професор фон Баумгартен був високий і худий, на його довгастому обличчі з різкими рисами палали надзвичайно яскраві та проникливі очі сталевого кольору. Багаторічна розумова діяльність зборознила його чоло глибокими зморшками та звела над переніссям важкі брови, через що здавалося, що він весь час супиться. Часто це призводило до того, що люди неправильно оцінювали його характер, оскільки насправді чоловік був суворий, але серце мав добре та чуйне. Студенти любили професора. Після лекції вони часто оточували свого викладача і захоплено слухали його теорії. Іноді він викликав із них добровольців для демонстрації якогось експерименту, тому врешті-решт у класі не залишилося нікого, хто хоча б раз не був занурений професором у месмеричний транс.

Серед усіх цих молодих адептів науки не було жодного, хто міг би зрівнятися з Фріцем фон Хартманном за ступенем захопленості. Його друзі-студенти часто дивувалися, чому цей зухвалий і відчайдушний Фріц, справжній красень і веселун, можна сказати, цвіт Рейнланду⁸, стільки часу і сил витрачає на вивчення малозрозумілої вченої праці та допомогу професору в його дивних експериментах. Насправді все пояснювалося дуже просто: Фріц був розумним і завбачливим хлопцем, і ось уже кілька місяців його серце належало юній Елізі, доньці лектора, неземному створінню з блакитними очима та пшеничним волоссям. Хоча юнак уже домігся від неї підтвердження того, що його увага не залишає її байдужою, сім'ї обраниці він ще не наважився оголосити про свій статус шанувальника. Парубку було б досить складно зустрічатися з юною леді так часто, як йому хотілося, якби він не збагнув, що для цього потрібно лише стати корисною людиною для професора. В результаті його почали часто запрошувати до професорського будинку, де юнак із радістю дозволяв провадити над собою будь-які досліди,

⁶ *Кайнплатц* – від німецького *kein* – ніякий, ніхто; *Platz* – площа, місце.

⁷ *Месмеризм* – антинаукове вчення про випромінювання планетами особливої магнітної сили та про її вплив на хвороби.

⁸ *Рейнланд* – історична земля на заході Німеччини, розташована по середній течії Рейну.

якщо це обіцяло йому зайвий раз побачити погляд небесних очей Елізи або відчутти дотик її ніжної руки.

Юний Фріц фон Хартманн був вродливий. До того ж зі смертю батечка йому мали перейти великі маєтки. Багато хто був би радий бачити в своїй оселі такого нареченого, але матір Елізи його часті візити драгували, і вона не раз вичитувала старого професора за те, що той дозволяє такому вовку витися навколо їхньої овечки. Правду кажучи, Фріц у Кайнплярці мав недобру славу. Якщо ставалася якась колотнеча, дуель чи інша неприємність, незмінно призвідником виявлявся молодий рейнландець. Ніхто не лихословив більше за нього, ніхто не пив більше і не грав у карти частіше, ніж цей фертик, ніхто не вдавався до більших лінощів у всьому, крім одного-єдиного заняття.

Тому зовсім не дивно, що добра пані професорова сховала юну панну під своє крильце та відкидала будь-які спроби цього *mauvais sujet*⁹ зблизитися з донькою. Щодо поважного викладача, то він був занадто захоплений своїми дивними дослідженнями, щоб мати якусь думку з цього приводу.

Ось уже багато років йому не давало спокою одне і те саме питання. Всі його експерименти та теорії врешті-решт завертали в один бік. По сто разів на день професор питав себе, чи може душа людини якийсь час проіснувати за межами тіла, а потім повернутися в нього? Коли таке вперше спало йому на гадку, вчений розум повстав проти крамольної думки, адже це повністю суперечило всім усталеним теоріям і непорушним принципам, які втовкмачували йому ще з того часу, коли він сам лише осягав ази свого фаху. Однак поступово, поки продовжував досліджувати цю царину, допитливий розум скинув із себе ці пута і став відкритим для будь-яких висновків, які могли б виникнути на основі фактів. Занадто багато вказувало на те, що розум людини таки може існувати поза тілом. Нарешті вченому стало ясно, що лише сміливий та оригінальний експеримент остаточно розвіє це питання.

«Можна не сумніватися, – зазначав науковець у своїй знаменитій статті про невидимі сутності, яка приблизно в цей час була опублікована в «Медичному тижневику Кайнплярці» і здивувала весь науковий світ, – що за певних умов душа та розум справді відділяються від тіла. У людини, зануреної в месмеричний транс, тіло перебуває в стані заціпеніння, але душа виходить за його межі. Можливо, ви заперечите, що душа залишається всередині, але переходить в так би мовити сонний стан. На це відповім: це не так, бо як інакше пояснити явище ясновидіння, яке отримало лиху славу в результаті шахрайства та прямого одурення з боку декотрих шарлатанів, але яке дуже легко довести? Мені особисто вдавалося вводити чутливого піддослідного в транс та отримувати від нього точний опис того, що тієї миті відбувалося в сусідній кімнаті і навіть в іншому будинку. Чи можна пояснити це чимось, крім такої гіпотези: душа суб'єкта здатна відокремлюватися від тіла та переміщатися в просторі? На якийсь час вона повертається на заклик оператора, розповідає, що бачила, після чого продовжує мандрівку. Оскільки дух за своєю природою невидимий, ми не маємо можливості бачити, як він виходить із тіла або повертається в нього, але бачимо, який вплив це справляє на самого суб'єкта. То він нерухомий та інертний, то явно через силу намагається розповісти про те, що жодним природним чином дізнатися не міг. Бачу лише один спосіб довести справедливність цього факту. Хоча ці безтілесні субстанції залишаються невидимими для наших очей, наші власні душі, відокремлені від тіл, змогли б відчутти присутність інших. Тому незабаром я маю намір ввести в месмеричний транс одного зі своїх учнів,

⁹ Підозрілий суб'єкт, розбійник (франц.).

після чого занурити в месмеричний транс самого себе (спосіб добитися цього знаю давно, це зовсім не важко). Після цього, якщо моя теорія правильна, моїй душі буде нескладно зустрітися і вступити в контакт із душею мого учня, коли вони обоє опиняться за межами своїх тіл. Сподіваюся, що зможу опублікувати результати цього цікавого експерименту в одному з найближчих номерів «Медичного тижневика Кайнпльятца».

Коли поважний професор виконав свою обіцянку й оприлюднив повний звіт про те, що сталося, його розповідь виявилася настільки вражаючою, що її зустріли із загальною недовірою. Деякі видання дозволили собі прокоментувати його заяву настільки образливим тоном, що оскаженілий savant¹⁰ заявив, що більше ніколи не розтулить рота на цю тему... Свою обіцянку він виконав. Проте подана тут розповідь складена на підставі фактів, узятих із найдостовірніших джерел, і в тому, що події, які згадуються в ній, відбулися насправді, можна ніскільки не сумніватися.

Сталося так, що незабаром після того, як у вченій голові професора фон Баумгартена зародилася думка про згаданий уже експеримент, він у задумі йшов додому після довгого дня, проведеного в лабораторії, і дорогою йому зустрілася весела компанія студентів, котрі щойно вийшли із шинку. На чолі гучної ватаги, розпалений хмільним чадом і лементуючи гучніше за всіх, крокував молодий Фріц фон Хартманн. Професор обійшов би їх стороною, але його учень кинувся навперейми вчителю.

– Еге! Вельмишановний наставнику! – вигукнув він, беручи за лікоть старого. – Хочу вам дещо сказати, і зараз, поки хмільне пиво ще гуде у моїй голові, мені це буде легше зробити, ніж в інший час.

– Слухаю вас, Фріце, – дещо здивувався фізіолог.

– Я чув, mein herr, що ви наміряєтесь провести чудовий експеримент: витягнути з людини душу, а потім вставити її назад. Правильно?

– Авжеж, це справді так, Фріце.

– А ви не думали, любий професоре, що, у вас можуть виникнути труднощі з пошуком того, хто погодиться в цьому брати участь? Potztausend!¹¹ А якщо душа вийде з тіла, а повернутися не зможе? Кепсько вийде. Хто ж піде на такий ризик?

– Але як же, Фріце? – вигукнув професор, цілком спантеличений таким несподіваним поглядом на цю проблему. – Я сподівався на вашу допомогу. Ви ж не залишите мене. Подумайте, яка нас очікує честь і слава.

– Та яка там слава! – обурився студент. – Мені що, все життя так жити? Хіба я не простояв дві години в скляному щиті, поки ви вливали в мене електрику? Хіба ви не драгували мої діафрагмальні нерви¹² після того, як оточили шлунок гальванічним плином, від чого у мене виникли проблеми з травленням? Тридцять чотири рази ви вводили мене в месмеричний транс, і що я за це отримав? Нічого. А тепер ви хочете ще й душу з мене витрусити, як якусь шестерінку з годинника. Людське тіло цього просто не витримає!

– Боже милій! – стурбовано плеснув у долоні професор. – І справді, Фріце. Раніше мені це ніколи не спало на гадку. Якщо ви скажете, яким чином зможу віддячити вам, повірте, я буду радий це зробити.

– Тоді слухайте, – з багатозначним виглядом промовив Фріц. – Якщо дасте слово гонору, що після цього експерименту я отримаю руку вашої доньки, то погоджусь вам допомогти. Якщо ж ні, відмовляюся в цьому брати участь. Це моя єдина умова.

¹⁰ Учений, фахівець (франц.).

¹¹ Дідько би його захопив! (Нім.)

¹² Діафрагмальні нерви беруть свій початок від третього, четвертого і п'ятого корінців шийного відділу спинного мозку з кожного боку, проходять униз спереду від переднього сходового м'яза та входять у грудну клітку.

– Але що на це скаже моя донька? – впоравшись із подивом, спитав професор.

– Еліза буде рада, – запевнив жевжик. – Ми давно кохаємо один одного.

– У такому разі вона буде ваша, – рішуче пообіцяв фізіолог. – Ви добрий молодик і один із краших піддослідних із усіх, кого знаю... Коли не перебуваєте під впливом алкоголю. Мій експеримент призначений на четверте число наступного місяця. О дванадцятій годині вам доведеться прибути у фізіологічну лабораторію. Це буде великий день, Фріце. Приїдуть фон Грубен із Єни¹³ та Хінтерштайн із Базеля. Зберуться всі світила науки з південної Німеччини.

– Буду вчасно, – коротко підтвердив студент і на цьому розійшлися.

Професор почалапав додому, міркуючи про швидку видатну подію, а парубок побіг наздоганяти свою молодечу компанію, охоплений думками про блакитнооку Елізу та про укладену з її батьком угоду.

Професор не перебільшував, коли казав про той інтерес, який викликав його незвичайний психофізіологічний експеримент у наукових колах. Задовго до призначеного часу в лабораторії вже яблуку ніде було впасти від присутніх учених. Крім названих ним знаменитостей, прибув відомий професор Ларчер із Лондона, котрий лише нещодавно прославився чудовим дослідженням церебральних центрів. Кілька світил із спиритичних кіл також пройшли довгий шлях, аби бути присутніми під час проведення експерименту, як і кожен із священиків-сведенборгіанців, котрий вважав, що отримані результати зможуть пролити певне світло на доктрини розенкрейцерів.

Високі збори зустріли появу професора фон Баумгартена та його помічника гучними оплесками. Лектор, зійшовши на кафедру, кількома ретельно підібраними словами пояснив суть своєї теорії й імовірний спосіб її перевірки.

– Я дотримуюся думки, – сказав він, – що, коли людина перебуває під впливом месмеризму, його душа на якийсь час залишає тіло, й я готовий вислухати будь-які заперечення тих, хто може якось інакше пояснити факт ясновидіння. Таким чином сподіваюся, що після того, як введу в транс мого юного приятеля і себе самого, наші безтілесні сутності зможуть увійти в контакт, у той час як наші тіла будуть залишатися нерухомими й інертними. Через якийсь час природа візьме своє, душі повернуться в свої тіла, і все буде, як і раніше. Тепер, із вашого дозволу, ми починаємо експеримент.

Промова професора викликала нову хвилю оплесків, після чого аудиторія припишкла в очікуванні. Кількома швидкими пасами професор ввів у транс молодика, котрий сидів на кріслі (той зблід, відкинувся на спинку та завмер), потім витягнув червону скляну кульку, спрямував на неї погляд і після потужної розумової напруги ввів і себе в такий же стан. Дивно було бачити двох людей, старого та молодого, котрі завмерли поруч в однаково неприродних позах. Де ж перебували їхні душі? Саме це запитання займало тієї миті кожного з присутніх.

Минуло п'ять хвилин. Потім десять, потім ще п'ятнадцять, а професор і його помічник, все так само нерухомі, сиділи на кафедрі перед глядачами. За весь цей час від присутніх учених не пролунало ні звуку. Всі погляди були спрямовані на два застиглих блідих обличчя в очікуванні перших ознак повернення свідомості. Минула майже година, перш ніж терпіння глядачів було нагороджене. Щоки професора фон Баумгартена легко порожевіли. Душа поверталася в земну оселю. Несподівано він підняв довгі худі руки та солодко потягнувся. Потім протер очі, піднявся та здивовано озирнувся на всі боки, ніби не тямлячи, де опинився.

– Tausend Teufel!¹⁴ – вигукнув він і додав перчену лайку на південно-німецькому діалекті, чим ошелешив аудиторію та викликав обурення у сведенборгіанця. – Дідько, де це я? І що сталося? А, так, пригадую. Один із цих безглузких месмеричних експериментів. Але цього разу

¹³ Єна – старовинне університетське місто на сході Німеччини.

¹⁴ Тисяча чортів! (Нім.)

нічого не вийшло, бо я втратив свідомість і ні біса не пам'ятаю. Отже, ви даремно згаяли свій коштовний час, мої вчені друзі. Непоганий вийшов жарт! – з цими словами професор кафедри фізіології вибухнув гомеричним реготом і навіть вельми похабним жестом лягнув себе по стегну. Аудиторію негідна поведінка їхнього професора настільки обурила, що міг вибухнути неймовірний скандал, якби не вчасне втручання юного Фріца фон Хартманна, котрий також очунав від заціпеніння. Вийшовши на край кафедри, молодий вибачився за поведінку свого колеги.

– Даруйте, – сказав він, – але такий уже він нестриманий хлопець, хоча перед експериментом поводився цілком пристойно. Він усе ще не відійшов від месмеричного впливу і не відповідає за свої слова. Що стосується самого експерименту, то я не вважаю його невдалим. Цілком можливо, що наші душі справді взаємодіяли якимось чином упродовж цієї години, але, на жаль, наша груба тілесна пам'ять відрізняється від духовної, тому не можемо згадати, що з нами відбувалося. Тепер усі мої зусилля будуть спрямовані на те, щоб вигадати спосіб, який дозволить душам запам'ятовувати те, що відбувалося з ними у вільному стані, і сподіваюся, що, коли мені це вдасться, буду мати задоволення знову здібатися з вами в цій залі та подати на ваш суд підсумки своєї праці.

Це звернення такого молодого студента викликало у присутніх неабияке здивування, дехто навіть мало не вважав його зухвалим, вирішивши, що цей юнак дозволяє собі занадто багато, надаючи своїй персоні такого великого значення. Втім, більшість побачила в ньому перспективного молодого вченого, і за дверима зали було зроблено не одне порівняння між гідною поведінкою студента та неймовірною несерйозністю професора, котрий весь цей час продовжував весело душитися від сміху в кутку, судячи з усього, зовсім не засмучений провалом експерименту.

І все ж, хоч усі ці вчені розходилися з лекційної зали, вважаючи, що не побачили нічого вартого уваги, насправді прямо на їхніх очах сталася одна з найнеймовірніших і вражаючих подій за всю історію світу. Теорія професора фон Баумгартена виправдалася вповні. І його душа, і душа юного Фріца фон Хартманна справді на якийсь час покинули свої тіла. Але сталося дивне та непередбачене ускладнення. Повертаючись, душа Фріца увійшла у тіло Алексиса фон Баумгартена, а душа Алексиса фон Баумгартена вселилася в тіло Фріца фон Хартманна. Звідси й нестриманість і сваволя серйозного професора, звідси ж і настільки вагомі та солідні слова безтурботного студента. Подія сталася небуденна, але ніхто про це не здогадувався, а найменше самі її учасники.

Тіло професора, несподівано відчувши сильну сухість у горлі, вирушило на вулицю, все ще сміючись над невдалим результатом експерименту. Свідомість Фріца, яка сиділа в ньому, була більше зайнята думками про наречену, котра дісталася йому такою легкою ціною. Першим його бажанням було кинутися до неї додому та побачити кохану, проте, подумавши, чоловік дійшов висновку, що буде краще наразі не робити цього, а дочекатися, коли пані Баумгартен із укладеною угодою ознайомить її чоловік. Тому він подався до «Зеленого чоловічка», пивничку, де любили збиратися найвідчайдушніші студенти, і, розмахуючи ціпком, вдерся до маленької зали, де сиділи Шпігель, Мюллер і ще з півдюжини товаришів по чарці.

– Ха-ха! Друзі! – залентував він із порога. – Я знав, що знайду вас тут. Сьогодні п'ють усі! Замовляйте, що бажаєте, бо я пригощаю!

Якби сам зелений чоловічок, зображений на вивісці цього відомого закладу, увійшов до зали та замовив пляшку вина, студенти і тоді не здивувалися б більше, ніж вони отетеріли при такій несподіваній появі їхнього поважного професора. Це їх вразило настільки, що кілька хвилин вони просто витріщалися на нього вибалушеними очима, неспроможні відповісти на настільки дружнє привітання.

– Donner und Blitzen!¹⁵ – насупився професор. – Та що з вами таке? Якого дідька розсілися тут і вилупилися на мене, ніби вперше бачите? В чому річ?

– Так несподівано... Така честь... – пробурмотів Шпігель, котрий сидів на чолі столу як ватажок компанії.

– Яка честь, що ти мелеш? – гарикнув професор. – Ти що думаєш, якщо я з'явився з цим експериментом на очі купці старих пердунів, то стану таким гордим, що забуду своїх друзів? А ну, Шпігеле, звільняй місце, тепер я буду головним. Пива! Вина! Шнапсу! Хлопці, пийте, хто що хоче! Я оплачую!

У «Зеленому чоловічку» такого ще не бачили! Ніхто не рахував, скільки було випито кухлів пінливого лагєру, скільки було спустошено зелених пляшок рейнського. Поступово студенти перестали відчувати незручність у компанії свого професора. А той верещав, співав пісень, галасував, утримував на носі люльку з довгим чубуком та викликався випередити будь-якого з присутніх на ста ярдах.

Кельнер та офіціантка перешіптувалися за дверима, здивовані такою поведінкою професора кафедри старовинного Університету Кайнплатца, але згодом у них з'явилося ще більше причин шепотітися, коли вчений чоловік надавав стусанів кельнеру та став чіплятися до офіціантки за кухонними дверима.

– Панове, – гучно промовив професор, насилу підіймаючись із високим келихом вина в худій руці. – Тепер хочу пояснити вам причину нашого свята.

– Слухаємо! Слухаємо! – закричали студенти і затарабанили пивними кухлями по столу. – Промова, промова! Тихо, слухаємо промову!

– Річ у тім, друзі, – заявив професор, і його очі засяяли за скельцями окулярів. – Найближчим часом я маю намір одружитися.

– Одружитися? – вигукнув найсміливіший зі студентів. – А що, фрау померла?

– Яка фрау?

– Як?! Фрау Баумгартен, певна річ.

– Ха-ха-ха! – засміявся професор. – А ви, бачу, всі знаєте про мої колишні труднощі. Ні, вона не померла, але тепер у мене є причини думати, що вона не стане заперечувати проти весілля.

– Дуже люб'язно з її боку, – зауважив хтось із товариства.

– І більше того, – продовжив професор, – я навіть думаю, вона сама буде допомагати мені з дружиною. Щиро кажучи, ми з нею ніколи не ладнали, але тепер, сподіваюся, це залишиться в минулому, і після весілля вона переїде та буде жити у мене.

– Прямо родинна ідилія! – вигукнув якийсь дотепник.

– Атож, і сподіваюся, що ви всі прийдете на моє весілля. Не буду називати імен, але за мою наречену!

Професор підняв над головою келиха.

– За його наречену! – гримнули хором пияки та зареготали. – За її здоров'я. Sie soll leben... Noch!¹⁶

Кожен із гультяїв наслідував приклад професора і видудлив свій келих до дна. Після цього тосту забава продовжилася з новою силою.

Поки студенти в «Зеленому чоловічку» веселилися, в іншому місці відбувалися зовсім інші події. Після експерименту юний Фріц фон Хартманн зі зосередженим обличчям звірів покази певних приладів, підправив деякі з них, після чого, кинувши наказовим голосом кілька слів вахтерам, вийшов на вулицю та попрямував повільним кроком до будинку професора.

¹⁵ Грім і блискавка! (Нім.)

¹⁶ За її здоров'я... Ура! (Нім.)

Надбавши дорогою фон Альтауса, професора анатомії, котрий ішов попереду, він додав кроку та наздогнав колегу.

– Послухайте, фон Альтаусе, – вигукнув учений, поплескавши його по плечу, – ви нещодавно просили мене знайти певну інформацію про внутрішні стінки церебральних артерій. Я тут розкопав...

– Donnerwetter!¹⁷ – вигукнув фон Альтаус, котрий був доволі запальним стариганом. – Ви що собі дозволяєте? Що за нахабство! Та я вас за це перед академічною радою поставлю, – з цією погрозою вчений розвернувся та квапливо пішов геть.

Фон Хартманна така реакція дуже спантеличила.

– Це через невдачу експерименту, – пробурмотів він і, понуривши голову, почвалав далі.

Однак попереду його чекали ще більші несподіванки. За кілька хвилин йому назустріч вийшли двійко студентів. Молодики, замість того, щоб підняти капелюха або якимось іншим чином висловити свою повагу, тільки-но зуздівши його, несподівано радісно зарепетували, кинулися до нього, схопили під руки і кудись потягнули.

– Gott in himmel!¹⁸ – заревів фон Хартманн. – Яке нахабство! Що це означає? Куди ви мене тягнете!

– Ходімо-ходімо! Нас чекає пляшечка вина, – залентували студенти. – Ти ж раніше ніколи не відмовлявся.

– Це нечувано! – вигукнув фон Хартманн. – Негайно ж відпустіть мене! За таку поведінку будете відратовані. Відпустіть, кажу вам!

І він став люто відбиватися.

– Ну, не хочеш, то й не треба, – сплюнули студенти, відпускаючи руки заручника. – І без тебе дамо раду.

– Я вас знаю, ви за це відповісте! – сердито погрожував фон Хартманн і подався далі у напрямку своєї оселі, яку вважав своєю.

Обидві події, що сталися з ним по дорогою, добряче його збурили.

Але і це ще не все. Фрау Баумгартен, котра чергувала біля вікна, була дуже стурбована тим, що її чоловік спізнюється до обіду, і дуже здивувалася, побачивши на вулиці молодого студента. Як уже зазначалося, вона не надто його милувала. Раніше, якщо жевжик і з'являвся тут, то лише з її мовчазної згоди та під захистом професора. Ще дужче здивувалася жінка, коли молодик відчинив хвіртку і садовою доріжкою попрямував до дверей із таким виглядом, ніби перебував у себе вдома.

Молодиця не повірила своїм очам. Охоплена материнським інстинктом, вона кинулася до передпокою. За впевненими діями свого коханого з горішніх вікон спостерігала й прекрасна Еліза. Змішане почуття гордоців і страху змусило її серце забитися швидше.

– Доброго дня, пане! – фрау Баумгартен у величній позі перегородила шлях непроханому гостю.

– Авжеж, справді, погода хороша, Марто, – відповів той. – А що ти стоїш, як статуя? Нумо, ворушись, я обідати хочу, з ранку ж нічого не їв.

– Марта? Обідати? – поважна жінка в подиві відступила назад.

– Атож, Марто. Обідати. Хочу їсти! – фон Хартманна усе це починало дратувати. – Чи в цьому проханні є щось дивне, якщо чоловіка весь день не було вдома? Я зачекаю в їдальні. Мені будь-що. Шинки, сосисок, чорносливу – що там під рукою знайдеться. Ну, що стоїш, як укопана? Будеш ворушитися, чи ні?

Останні слова, сказані обуреним голосом, що зривався на крик, змусили поважну фрау Баумгартен кинутися коридором на кухню, де вона замкнулася в кімнаті для миття посуду й

¹⁷ Чорт забирай! (Нім.)

¹⁸ Боже милий! (Нім.)

істерично заридала. Тим часом фон Хартманн зайшов до будинку й опустився на тапчан. Він був похмуріший за хмару.

– Елізо! – закликав він. – Хай йому! Елізо!

На цей брутальний поклик юна панна несміливо спустилася сходами.

– Милий! – побачивши коханого, вона ніжно обійняла його ший руками. – Знаю, що це все заради мене! Це така хитрість, щоб побачити мене, еге ж?

Обурення фон Хартманна, викликане новою напастю, було настільки великим, що на якусь хвилину йому навіть мову відібрало. Беззвучно розтуляючи рота, він замахав п'ястуками, намагаючись вирватися з її обіймів. Коли до чоловіка нарешті повернувся голос, він заревів так люто, що перелякана дівчина відскочила вбік і впала на крісло.

– Та що ж це за день такий! – верещав фон Хартманн, тупаючи ногами. – Мій експеримент провалився. Фон Альтаус нагрубів. Двоє студентів накинулися на мене на вулиці. Дружина ледь не втратила свідомість, коли попросив обіду, а власна донька накидається і душить в обіймах, як ведмідь.

– Ти хворий, любий! – вигукнула дівчина. – У тебе щось із головою. Ти навіть не поцілував мене жодного разу.

– І не збираюся, – відрізав фон Хартманн, – посоромилася б! Краще принеси мої капці та допоможи матері накрити на стіл.

– Це за те, – на очах Елізи виступили сльози, вона затулила обличчя хустинкою, – це за те, що я тебе так кохаю вже десять місяців? Заради цього я пішла проти волі своєї матері? А ти розбив мені серце! Розбив!

І панночка взялася голосно ридати.

– Я більше цього не витримаю! – оскаженіло заволав фон Хартманн. – Про що базікає це дівчисько? Та що я такого зробив десять місяців тому, що ти мене так полюбила? Якщо вже ти справді так мене любиш, краще піди і принеси мені шинки з хлібом замість того, щоб базікати всю цю дурню.

– О, любий! – вигукнула нещасна дівчина та кинулася на груди того, кого вважала своїм коханим. – Ти так жартуєш, справді? Щоб налякати свою маленьку Елізу?

У мить цих несподіваних обіймів фон Хартманн усе ще сидів, спершись спиною на бічній валик канапи, який, як це часто буває з меблями в Німеччині, тримався на хитких ніжках і взагалі був у дуже розхитаному стані. До того ж трапилося так, що поруч із цим краєм тапчана стояла велика мідниця, наповнена водою, в якій фізіолог проводив якісь досліди з риб'ячою ікрою. Ця ємність стояла у вітальні, тому що саме тут постійно підтримувалася необхідна для експерименту температура. Загалом, додаткова вага дівчини та порив, із яким вона накинулася на нього, призвели до того, що ненадійний предмет меблів не витримав, ніжки підломилися, і нещасний студент полетів спиною прямо в мідницю. Там його голова та плечі міцно застрягли, не в силі вибратися і нещасний безпорадно задріботів ногами у повітрі. Це стало останньою краплею, що переповнила чашу його терпіння. Вибравшись абияк із посудини, фон Хартманн вичавив якийсь невиразний вигук і, не звертаючи уваги на благання Елізи, вибіг із кімнати. Схопивши на ходу капелюха, мокрий і розпатланий чоловік помчав до міста, в надії знайти в якомусь шинку їжу та спокій, яких не дочекався вдома.

Душа фон Баумгартена, схована в тілі фон Хартманна, міркувала про свої пригоди, коли той ішов по дорозі, що провадить до містечка, коли помітив попереду літнього чоловіка, котрий явно неабияк захмелів. Фон Хартманн зійшов із шляху, пропускаючи цього індивіда, котрий ішов, спотикаючись і хитаючись із боку на бік і горляючи студентську пісню хрипким п'яним голосом. Спочатку вигляд такого достойного чоловіка в настільки непривабливому вигляді лише здивував його, проте, коли той підійшов ближче, раптом відчув, що добре його знає, хоча де і коли вони могли зустрічатися, згадати не міг. Це відчуття до того захопило його, що, коли незнайомець порівнявся з ним, перегородив йому дорогу і став уважно оглядати його обличчя.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.